

Architecture
and town planning
Quarterly

Kwartalnik architektury
i urbanistyki

Q Architecture
and town planning
Quarterly
Kwartalnik architektury
i urbanistyki

4/2021
ISSN 1733-888X
CODEN QTQD 1983

Monika Neff, Mirosław Orzechowski, Zygmunt Kamiński (1888 – 1969) – *studia i wyjazdy stypendialne podwaliną dla budowy programu nauczania rysunku na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 2021, z. 4, s. 4-30

Monika Neff, Mirosław Orzechowski, Zygmunt Kamiński (1888 – 1969) – *studies and scholarship trips as a basis for building a drawing curriculum at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology*, “Architecture and Town Planning Quarterly”, 2021, no. 4, pp. 4-41 [English version pp. 31-41]

DOI: 10.17388/WUT.2025.0018.ARCH

Zygmunt Kamiński (1888 – 1969) – studia i wyjazdy stypendialne podwaliną dla budowy programu nauczania rysunku na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej

Monika Neff, dr inż. arch.

Wydział Architektury
Politechnika Warszawska

Mirosław Orzechowski, dr inż. arch., prof. PW

Wydział Architektury
Politechnika Warszawska

Monika Neff, Ph.D. Arch.

Faculty of Architecture
Warsaw University of Technology

Mirosław Orzechowski, DSc. Arch.,
Prof. of WUT

Faculty of Architecture
Warsaw University of Technology

Streszczenie

Zygmunt Kamiński jest jedną z najważniejszych postaci dla Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej – to współorganizator tworzonej w 1915 r. uczelni i współautor programu nauczania na powstającym wówczas Wydziale. Jednak, pomimo że zajmuje istotne miejsce w ogólnej świadomości absolwentów, szczególnie tego pokolenia, które sam kształcił, do dziś nie doczekał się należnego studium życia i twórczości. Noty biograficzne odnajdywane w dostępnych opracowaniach są niepełne lub obciążone błędami. Dodatkowo funkcjonujące w obiegu ogólnym mniej lub bardziej prawdziwe opinie czy anegdota dotyczące jego osoby i jego poglądów nieco zniekształcają ogólny obraz postaci i z tej przyczyny także wymagają rzetelnego zbadania i weryfikacji. Materiały dotyczące okresu edukacji Z. Kamińskiego, będące podstawą do napisania artykułu, odnalezione zostały podczas prowadzenia szerokich prac badawczych nad zagadnieniem nauczania dyscyplin artystycznych na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Biogram Z. Kamińskiego obejmujący okres wczesnej młodości i lat edukacji opracowany został w takim zakresie po raz pierwszy. Autorzy wykorzystali odnalezione dokumenty oraz prace z okresu studiów akademickich. Na podstawie tych materiałów, zestawionych ze wspomnieniami Z. Kamińskiego z odpowiadających okresowi studiów przedziałów czasowych, zrekonstruowano drogę jego edukacji przeplecioną wyjazdami stypendialnymi. Tak powstałe swego rodzaju *itinerarium* pozwoliło zarysować początki jego twórczości i dostrzec wpływ, jaki wiedza i doświadczenia twórcze zdobyte podczas studiów akademickich wywarły na, stworzony przez niego w przyszłości, program nauczania rysunku na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej.

Słowa kluczowe

Zygmunt Kamiński | Zofia Trzcińska-Kamińska |
Wydział Architektury | Politechnika Warszawska

Wstęp

Zygmunt Kamiński jest jedną z najważniejszych postaci dla Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej – to współorganizator tworzonej w 1915 r. uczelni i współautor programu nauczania na powstającym wówczas wydziale. Jednak,

pomimo że zajmuje istotne miejsce w ogólnej świadomości absolwentów, szczególnie pokolenia, które sam kształcił, do dziś nie doczekał się należnego studium życia i twórczości. Noty biograficzne odnajdywane w dostępnych opracowaniach są niepełne lub obciążone błędami¹. Najcenniejszym źródłem są pozostawione wspomnienia Z. Kamińskiego, kończące się niestety wiosną 1919 roku². Trudność w dalszych badaniach tkwi w niewielkiej liczbie dokumentów prywatnych, które przetrwały II wojnę światową. Ocalałe, przekazane Politechnice Warszawskiej lub rozproszone w różnych archiwach, nadal czekają na całościowe naukowe opracowanie. Dodatkowo funkcjonujące w obiegu ogólnym mniej lub bardziej prawdziwe opinie czy anegdoty dotyczące jego osoby i poglądów nieco zniekształcają obraz postaci i z tej przyczyny także wymagają rzetelnego zbadania i weryfikacji.

Materiały dotyczące okresu edukacji Z. Kamińskiego, będące podstawą do napisania artykułu, odnalezione zostały podczas prowadzenia szerokich prac badawczych nad zagadnieniem nauczania dyscyplin artystycznych na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Badania te, prowadzone od kilku lat, obejmowały studia nad programami nauczania formułowanymi na przestrzeni 100 lat istnienia Wydziału, porządkowanie i katalogowanie zbiorów prac studenckich, analizowanie stylu rysunkowego kreowanego w procesie dydaktycznym czy analizę sylwetek nauczycieli akademickich kształtujących nauczanie tych dyscyplin. W kolejnych latach te aktywności znalazły wielorakie zakończenie. Pierwsze prace badawcze, będące impulsem do dalszych studiów, przeprowadzono w latach 2000–2002, a ich efektem była rozprawa doktorska³. Kolejne wyniki studiów i poszukiwań pokazywane były podczas wystaw organizowanych cyklicznie zarówno na terenie Politechniki Warszawskiej⁴, jak i poza nią⁵. Od roku 2014 rozpoczęto także usystematyzowane prace studialne nad dorobkiem i dziejami Pracowni Rysunku, Malarstwa i Rzeźby, które prowadzono w ramach prac

¹ *Politechnika Warszawska 1915–1925. Księga pamiątkowa*, red. L. Staniewicz, Warszawa 2009 (pierwsze wydanie 1925), s. 449–450; G. Jonkajtys-Luba, *Biografie profesorów i docentów. Kamiński Zygmunt*, w: *Warszawska Szkoła Architektury 1915–1965. 50-lecie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 1967, s. 242; A. Jermakowicz, *Zygmunt Kamiński (1888–1969). Sylwetki Profesorów Politechniki Warszawskiej*, Warszawa b.d., <https://bcpw.bg.pw.edu.pl/dlibra/publication/658/edition/840> (dostęp: 28.08.2021); J. Piłatowicz, *Profesorowie Politechniki Warszawskiej w dwudziestolecie międzywojennym*, Warszawa 1999, s. 277–278; K. Dankiewicz, J. Roguska, I. Szustakiewicz, P. Wąsowski, S. Wrona, *100 lat Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (1915–2015). Nauczyciele*, red. J. Roguska i S. Wrona, Warszawa 2017, s. 273–276.

² Z. Kamiński, *Dzieje życia w pogoni za sztuką*, Warszawa 1975.

³ M. Orzechowski, *Warszawska Szkoła Rysunku na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej i jej rola w kształceniu architekta*, dysertacja wykonana pod opieką Prof. dr hab. inż. arch. J. Putkowskiej, obroniona na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej w 2002 r., w której część poświęcono Z. Kamińskiemu.

⁴ W tak zwanej Galerii Rektora Politechniki Warszawskiej zorganizowanych zostało 9 wystaw, podczas których prezentowano prace odnalezione w zbiorach Pracowni Rysunku, Malarstwa i Rzeźby Zakładu Dziedzictwa Architektonicznego i Sztuki Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (dalej PRMiR ZDAiSz WAPW).

⁵ W 2007 r. zorganizowano wystawę „Kazimierz Dolny w rysunku i malarstwie architektów z kręgu Warszawskiego Wydziału Architektury” poświęconą pamięci H. Dąbrowskiego; na przełomie 2016/2017 w Muzeum Nadwiślańskim w Kazimierzu Dolnym odbyła się wystawa „Mistrzowie Szkoły Rysunku na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej w 100-lecie jej powstania” oparta na zbiorze prac i syntetycznych biogramach Z. Kamińskiego oraz E. Johna (1894–1989), E. Szparkowskiego (1904–1985), K. Żarskiego (1927–2002), J. Szymańskiego (1928–2003), J. Towpika (1934–1981), H. Dąbrowskiego (1927–2006), L. Słupcańskiego (1934–2012), B. Rzepki (1930–2010), L. Kłosiewicz (1935–2016); w 2018 r. w Centrum Łowicka w Warszawie zorganizowano wystawę „Nulla dies sine sine”.

statutowych wykonywanych na Wydziale Architektury PW⁶, część wyników badań została już opublikowana⁷.

Biogram Zygmunta Kamińskiego, obejmujący czas wczesnej młodości i lat edukacji, w takim zakresie opracowany został po raz pierwszy. Dotychczasowy stan badań nad tym krótkim, ale niezwykle ważnym okresem jego życia, jest niewystarczający. Artykuł powstał na podstawie odnalezionych dokumentów oraz prac Z. Kamińskiego⁸. Wykorzystano archiwalia przechowywane w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie oraz rysunki przekazane przez Zofię Trzcińską-Kamińską do Zbioru Rysunków Biblioteki Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (dalej. ZbRys. BWAPW) i do Muzeum Archidiecezji Warszawskiej. Pokazano jedynie te prace z okresu studiów akademickich, które dotychczas nie były publikowane. Na podstawie tych materiałów zestawionych ze wspomnieniami Z. Kamińskiego z odpowiadających okresowi studiów przedziałów czasowych, zrekonstruowano drogę jego edukacji przeplecioną wyjazdami stypendialnymi⁹. Tak powstałe swego rodzaju *itinerarium* pozwoliło zarysować początki jego twórczości i dostrzec wpływ, jaki wiedza i doświadczenia twórcze zdobyte podczas studiów akademickich wywarły na, stworzony przez niego w przyszłości, program nauczania rysunku na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej.

Pierwsze lata edukacji

Zygmunt Kamiński, autor pierwszego programu nauczania rysunku odręcznego opracowanego dla studentów Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, nie był architektem z wykształcenia. Urodził się 22 listopada 1888 r. w Warszawie jako Zygmunt Ryszard Piotr, syn Rajmunda Stanisława Kamińskiego

⁶ Prace statutowe wpisane w cykl badań Zakładu Dziedzictwa Architektonicznego i Sztuki (ZDAiSz) *Ochrona dóbr kultury w Polsce w XX i XXI wieku*, w ramach którego wykonano: w 2014 r. *Nauczanie dyscyplin plastycznych, rysunku, malarstwa i rzeźby w 100-letniej działalności naukowej i dydaktycznej WAPW*, (kierownik A. Suflński, skład zespołu: M. Orzechowski, M. Suffczyński, R. Rogala, J. Pętkowska, M. Nowicki, R.J. Balcerzak) – praca poświęcona przekrojowej analizie archiwaliów ze zbiorów prac studenckich znajdujących się w Pracowni Rysunku, Malarstwa i Rzeźby ZDAiSz; osobny rozdział traktował o dziejach jednostki i Z. Kamińskim; w 2015 r. *Rysunek, malarstwo i rzeźba w kształceniu architekta – w aspekcie przekształceń środowiska kulturowego*, (kierownik P. Molski, skład zespołu: M. Orzechowski, J. Pętkowska, współpraca: M. Suffczyński, L. Kłosiewicz, A. Suflński, W. Karczmazzyk) – praca poświęcona analizom tła historycznego okresu międzywojennego oraz analizom wybranych prac przedstawicieli zespołu nauczającego rysunku w latach po II wojnie światowej do czasów współczesnych; w 2016 r. *Autorski zapis monumentalnych dzieł architektury w Polsce*, (kierownik P. Molski, skład zespołu: R.J. Balcerzak, M. Orzechowski, J. Pętkowska, M. Suffczyński, A. Suflński) – praca poświęcona analizie autorskich studiów architektury, w tym pracom Z. Kamińskiego. Prace statutowe wykonywane przez członków ZDAiSz po 2017 r. nie dotyczyły już bezpośrednio osoby Z. Kamińskiego, a Szkoły jako zjawiska i zespołu ludzi ją tworzących. Maszynopisy powyższych prac znajdują się w bibliotece Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej.

⁷ M. Orzechowski, *Teaching Drawing, Painting and Sculpture at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, classics and modernity*, IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 2019, vol. 603, nr 2, s. 1–13; *Rysunek architektoniczny w praktyce, czyli jak patrzeć ze zrozumieniem*, red. M. Orzechowski, Warszawa 2019.

⁸ Artykuł nie powstałby bez życzliwej pomocy kilku osób, które w tym miejscu zechcą przyjąć wyrazy wdzięczności. Dziękujemy Pani dr Joannie Grabowskiej z Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, Pani dr Ewie Korpysz z Muzeum Archidiecezji Warszawskiej i Pani Elżbiecie Borysowicz z Muzeum Politechniki Warszawskiej za pomoc w prowadzeniu kwerend.

⁹ Należy pamiętać, że przyszłość przynieść może ujawnienie innych, dotychczas nieznanych prac Z. Kamińskiego, które mogą wpłynąć na ogląd początków jego drogi życiowej.

h. Łuk (1848–1910) oraz Felicji Marii Emilii Skarбек-Telszewskiej h. Habdank (1864–1942). Był trzecim dzieckiem, urodzonym po dwóch siostrach – Wandzie i Emilii, ostatnim z rodzeństwa¹⁰. Dzieciństwo spędził w Warszawie, gdzie ojciec adwokat prowadził kancelarię. Uczył się w domu, początkowo pod okiem matki, potem prywatnych nauczycielek zajmujących się kształceniem siostr. W wieku 10 lat, w roku szkolnym 1898/1899, został zapisany do 1-klasowej szkoły wstępnej na roczny kurs przygotowawczy przed wstąpieniem do gimnazjum rządowego¹¹. Od początku kolejnego roku szkolnego, 1899/1900, rozpoczął naukę ponownie od klasy wstępnej w V Gimnazjum Męskim, którego siedzibą były wówczas pomieszczenia zlokalizowane na drugim i trzecim piętrze kamienicy położonej przy ulicy Marszałkowskiej 65, przy skrzyżowaniu z ulicą Piękną¹². W kolejnych latach kontynuował edukację w klasach 1–4. W roku szkolnym 1903/1904, mając 15 lat, równoległe z nauką w czwartej klasie gimnazjalnej został zapisany na wieczorowe kursy rysunkowe prowadzone przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa¹³. Jednak, z uwagi na znaczne obciążenia nauką w gimnazjum, jeszcze w tym samym roku rodzice przenieśli go na niedzielny kurs rysunku prowadzony w prywatnej szkole malarstwa i rysunku Miłosza Kotarbińskiego¹⁴. Tam zdobył pierwszą w życiu „naukę rysunku głowy żywego modelu z natury”¹⁵. Następnie rodzice oddali go pod indywidualną opiekę malarza Zygmunta Andrychiewicza, do którego pracowni przychodził „na kilka godzin w niedziele na rysowanie z natury głowy modelu”¹⁶. Następny rok nauki, 1904/1905, przerwały strajki szkolne i tymczasowe zamknięcie szkół. Kontynuacja edukacji była możliwa dopiero w następnym roku szkolnym 1905/1906. Pierwszą szkołą, którą po strajkach szkolnych uruchomiono 23 października 1905 r., było prywatne gimnazjum z uprawnieniami rządowymi generała Pawła Chrzanowskiego, do którego Z. Kamiński wstąpił. W rezultacie

¹⁰ Szeroko o pochodzeniu i historii rodziny w: Z. Kamiński, op. cit.

¹¹ Z. Kamiński, op. cit., s. 76; była to jedna z wielu działających wówczas w Warszawie szkół elementarnych (początkowych) 1-klasowych o 3-letnim kursie nauki: L. Królikowski, *Szkolnictwo dawnej Warszawy. Rzecz o korelacji pomiędzy rozwojem miasta a szkolnictwem (Od połowy XVII wieku do wybuchu drugiej wojny światowej)*, Warszawa 2008, s. 384–398.

¹² V Gimnazjum Męskie, jako rządowe gimnazjum rosyjskie, powstało w 1867 r.; pierwszą siedzibę znalazło w kamienicy W. Ostrowskiej przy ulicy Zielnej 18; nie wiadomo dokładnie kiedy zmieniło lokum, jednak w roku 1898, rok przed tym, kiedy Z. Kamiński rozpoczął w nim naukę, mieściło się już w kamienicy przy ul. Marszałkowskiej 65, róg Piękną: L. Królikowski, op. cit., s. 410–419. Dopiero w 1903 r. wykonano projekt dla gmachu gimnazjalnego położonego w nowej lokalizacji przy ulicy Koszykowej 55, który był realizowany od ok. 1905 r., przeniesienie do nowej siedziby nastąpiło prawdopodobnie ok. 1907/1908. Gmach ten w roku 1916 został przekazany Politechnice Warszawskiej z przeznaczeniem na Wydział Architektury, który w nim mieści się do dzisiaj: A.A. Wagner, *Siedziba Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej – stuletnia historia gmachu*, w: *Budynki szkół architektury*, Wrocław 2005, s. 117–134; A.A. Wagner, *Czas i miejsce. Architektura Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 2015, s. 327–328. Z powyższego wynika, że Z. Kamiński, będąc uczniem V Gimnazjum Męskiego, nie mógł uczyć się w gmachu przy Koszykowej 55.

¹³ Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, założone w 1875 r., prowadziło kursy rysunkowe dokształcające rzemieślników.

¹⁴ Szkoła prywatna założona przez Miłosza Kotarbińskiego w 1892 r.

¹⁵ Z. Kamiński, op. cit., s. 149.

¹⁶ Ibidem, s. 150.

za ukończone i udokumentowane posiadanym świadectwem uznawał jedynie 4 klasy gimnazjum rządowego, bez uzyskania świadectwa maturalnego, co kilka lat później poświadczył podpisem w podaniu o przyjęcie do Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie¹⁷. Równolegle, wykorzystując czas przerwy w nauce gimnazjalnej spowodowany strajkami, postanowił kontynuować rozwój artystyczny w Warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych¹⁸, do której „po uiszczeniu dość słonego wpisowego” został „zapisany w poczet uczniów [...] po rozpoczęciu roku szkolnego, gdy szkoła funkcjonowała w pełni”¹⁹. W okresie początkowym, z powodu braku własnej siedziby, Szkoła wynajmowała pomieszczenia kamienicy dochodowej leżącej przy zbiegu ulic Wierzbowej i Trębackiej. W kolejnym roku szkolnym, 1906/1907, z powodów finansowych przeniosła się do pomieszczeń po byłej fabryce tytoniowej przy ulicy Hożej, róg Marszałkowskiej²⁰. Początki nauki odbywające się metodą mistrz–uczeń w otoczeniu takich artystów jak Edward Trojanowski, Konrad Krzyżanowski, Ferdynand Ruszczyc, Xawery Dunikowski czy Karol Tichy, tak wspominał: „jeśli chodzi o rysunek i malarstwo, to tematyka stale ograniczała się do głowy i aktu. Martwa natura [...] nie była uprawiana”²¹. Z tego okresu zachowała się próba utrwalenia także własnego wizerunku (il. 1). Dopełnieniem edukacji były natomiast organizowane w okresie letnim wyjazdy plenerowe. Z. Kamiński uczestniczył tylko w jednym z nich, odbywającym się w 1907 r. w małej miejscowości Werki pod Wilnem, podczas którego studentów obowiązywało malowanie pejzażu i „studia z żywego modelu, ustawionego na tle zieleni pod odkrytym niebem, oraz rysunek wieczorny, który odbywał się po kolacji [...] przy świetle lampy”²². Czas spędzony w Szkole Sztuk Pięknych zakończył z przeświadczeniem, jak sam pisał, że „wiele pod względem wykształcenia artystycznego nie zyskam. Interesował mnie przede wszystkim rysunek. Chciałem zdobyć podstawową w tym zakresie umiejętność, wyczuwałem wielkie moje w rysunku braki. [...] Nie zabierałem się też do malowania olejnego, nie opanowawszy uprzednio właściwego warsztatu rysunkowego”²³. To pewnego rodzaju rozczarowanie warszawską Szkołą i marzenia o zagranicznych wyjazdach wpłynęły na decyzję o zmianie uczelni.

Nauka w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie i podróże studialne

Po okresie nauki w Warszawie, dzięki finansowemu wsparciu rodziców, mógł wyjechać na studia do leżącego w zaborze austriackim Krakowa. Dokumenty zachowane w Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie pokazują, że Z. Kamiński studiował w krakowskiej ASP przez 5 semestrów, jednak rozciągniętych

¹⁷ Porównaj il. 2.

¹⁸ Szkoła Sztuk Pięknych w Warszawie otwarta została 17.03.1904 r.

¹⁹ Z. Kamiński, op. cit., s. 153.

²⁰ Ibidem, s. 151–186.

²¹ Ibidem, s. 160.

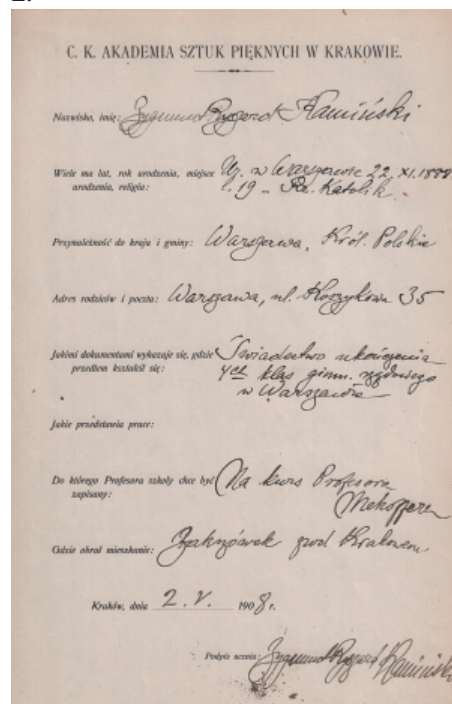
²² Ibidem, s. 163–164.

²³ Ibidem, s. 183.

1.

2.

na przestrzeni sześciu lat²⁴. Czas ten rozdzielają okresy kilku wyjazdów stypendialnych przeplatające się z dalszymi studiami warszawskimi, plenerami wakacyjnymi oraz zmianą sytuacji rodzinnej. Podróż z Warszawy na studia w krakowskiej ASP odbył przez Wiedeń, do Krakowa dotarł w styczniu 1908 r. W szeregi studentów C.K. Akademii Sztuk Pięknych przyjęty został od początku semestru letniego roku akademickiego 1907/1908 (drugie półrocze r.szk. 1907/8). Podanie z prośbą o przyjęcie złożył dopiero dnia 2 maja 1908 r. (il. 2). Wyrażając swą chęć wstąpienia „na kurs Profesora Mehoffera” wylegitymował się świadectwem ukończenia „4ch klas gimn[azjum] rządowego w Warszawie”. Początek zajęć semestru letniego przypadał na koniec lutego, a czas pozostały do ich rozpoczęcia miał wykorzystać, „z zalecenia profesora Mehoffera, na rysowanie motywów architektury krakowskiej z natury, w charakterze pożytecznego ćwiczenia wstępnego. [...] Krużganki historycznego gmachu Biblioteki Jagiellońskiej [...] stały się tematyką architektoniczną [...] pierwszych rysunków budowli z natury”²⁵. Na zakończenie semestru otrzymał tylko jedną ocenę bardzo dobrą „z rysunków” (il. 3). Z czasu pierwszego semestru studiów krakowskich, który Z. Kamiński spędził mieszkając na „Zakrzówku pod Krakowem” (ten adres widnieje na podaniu o przyjęcie na studia – il. 2), zachował się rysunek piórkiem kompozycji osadzonej w historyzującym wnętrzu (il. 4).

1. Zygmunt Kamiński, Autoportret; papier, ołówek; 1906 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 742

1. Zygmunt Kamiński, Self-portrait; paper, pencil; 1906. Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. no. 742

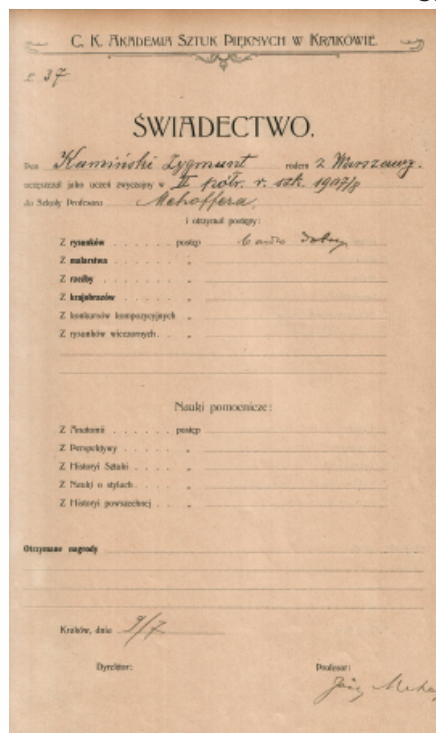
2. Podanie Zygmunta Kamińskiego z dnia 2 maja 1908 r. z prośbą o przyjęcie do Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Źródło: Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, sygn. T19B

2. Zygmunt Kamiński's application of 2 May 1908 with a request for admission to the Academy of Fine Arts in Kraków. Source: Archive of the Academy of Fine Arts in Kraków, ref. no. T19B

²⁴ Zaczął od semestru letniego roku akademickiego 1907/1908 (II półr. r.szk. 1907/8), studia kontynuował w semestrze letnim roku akademickiego 1909/1910 (II półr. r.szk. 1909/10), następnie w semestrze zimowym roku akademickiego 1910/1911 (I półr. r.szk. 1910/11) i dalej w semestrze letnim roku akademickiego 1910/1911 (II półr. r.szk. 1910/11), kończąc naukę w semestrze zimowym roku akademickiego 1912/1913 (I półr. r.szk. 1912/13).

²⁵ Z. Kamiński, op. cit., s. 240.

3.

4.

3. Świadectwo ukończenia semestru letniego roku akademickiego 1907/1908 w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Źródło: Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, sygn. KS4 1907/1908 – 1908/1909

3. Certificate of completion of the summer semester of the academic year 1907/1908 at the Academy of Fine Arts in Krakow. Source: Archive of the Academy of Fine Arts in Krakow, ref. no. KS4 1907/1908 – 1908/1909

4. Zygmunta Kamiński, Kompozycja; papier, tusz; 1908 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 196

4. Zygmunt Kamiński, Composition; paper, ink; 1908. Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 196

Kolejny rok akademicki, 1908/1909, Z. Kamiński postanowił ponownie spędzić w Warszawie. W semestrze zimowym zapisał się na prowadzony przez Władysława Ślewińskiego, profesora Warszawskiej Szkoły Sztuk Pięknych, prywatny „kurs wieczorny rysunku”, podczas którego rysował „węglem akt kobiecy z natury”, utrzymany, jak sam wspomina, „w stylu szkiców Degasa”²⁶. Semestr letni tego roku akademickiego rozpoczął od wycieczki do Petersburga i Moskwy. Po powrocie wrócił do studiowania malarstwa pod kierunkiem W. Ślewińskiego w jego prywatnej pracowni, gdzie wiosną 1909 r. poznał Zofię Trzcińską²⁷, swoją przyszłą żonę. Semestr ten zamknął plener malarzski zorganizowany przez W. Ślewińskiego w Kazimierzu Dolnym nad Wisłą.

Równolegle ze studiami pod kierunkiem W. Ślewińskiego zabiegał w Warszawskim Towarzystwie Zachęty Sztuk Pięknych o przyznanie stypendium Fundacji hr. Tyszkiewicza na wyjazd za granicę – skutecznie²⁸. Miało ono rozpocząć się w semestrze zimowym kolejnego roku akademickiego, 1909/1910. Jednocześnie też zmieniła się sytuacja rodzinna Z. Kamińskiego, który 27 listopada 1909 r. wziął ślub z Zofią Trzcińską, by już razem odbyć podróż studialną. W ramach stypendium Zygmunt i Zofia Kamińscy dwa miesiące spędzili we Florencji, mieszkając w nieodległym Fiesole²⁹, z którego, dla studiowania sztuki, wyruszyli w różnych kierunkach,

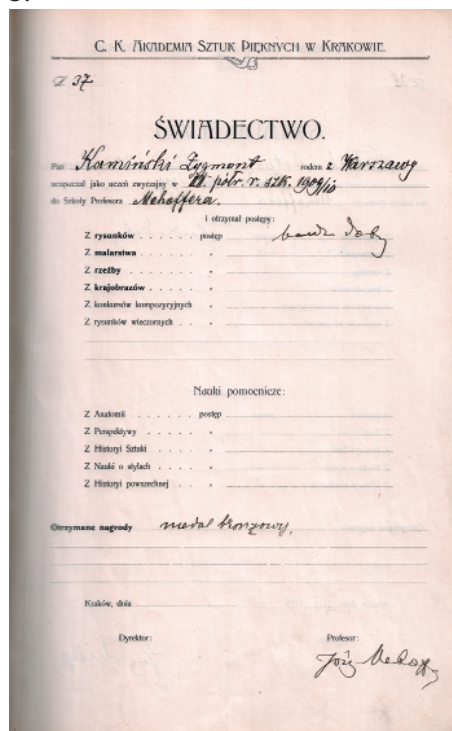
²⁶ Ibidem, s. 310.

²⁷ Zofia Ludwika Aleksandra Trzcińska h. Rawicz (1890–1977), polska rzeźbiarka; córka Witolda i Zofii Unrug, właścicieli majątku Leśce na Lubelszczyźnie.

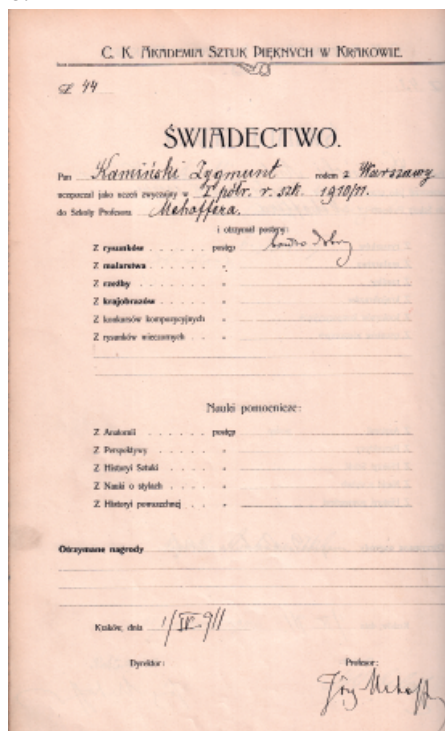
²⁸ Nie udało się odszukać dokumentów poświadczających przyznanie stypendium, kwerenda w archiwum Zachęty Sztuk Pięknych negatywna.

²⁹ „Głos Garbowa”, 1998, nr 7–8, s. 91–92.

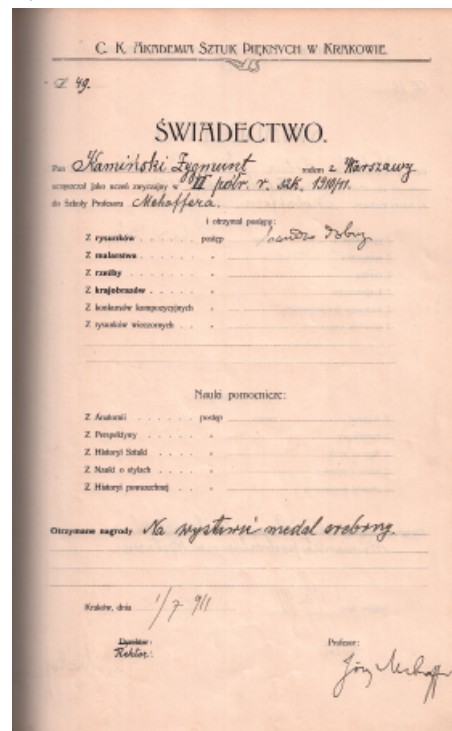
5.

6.

7.

w tym do Wenecji. W końcu stycznia 1910 r. powrócili do Krakowa, gdzie Z. Kamiński podjął dalsze studia w pracowni Józefa Mehoffera w semestrze letnim roku akademickiego 1909/1910 (il. 5). Semestr ten zakończył uzyskaną „z rysunków” oceną bardzo dobrą oraz nagrodą w postaci brązowego medalu³⁰. Wakacje roku 1910 Zofia i Zygmunt Kamińscy spędzili w majątku Leśce, należącym do rodziny Trzczińskich.

Obydwa semestry następnego roku akademickiego, 1910/1911, Z. Kamiński spędził w Krakowie kontynuując studia w Akademii. Semestr zimowy zakończył oceną bardzo dobrą „z rysunków” (il. 6), taką samą otrzymał w semestrze letnim (il. 7). Grono Profesorów Akademii Sztuk Pięknych podczas posiedzenia w dniu 4 lipca 1911 r., podjęło decyzję o przyznaniu Z. Kamińskiemu studiującemu „na kursie prof. Mehoffera” srebrnego medalu na wystawie kończącej rok akademicki (il. 7, 8), niestety żadna z nagrodzonych prac nie zachowała się³¹. Odnalezione rysunki z tamtego okresu pokazują różnorodność tematów, które podejmował, i technik, którymi uczył się posługiwać. Są to studia postaci we wnętrzach: scena rodzajowa (il. 9) i studium dziewczynki (il. 10), prace graficzne – szkic historyzującej kompozycji do drzeworytu (il. 11) czy studia głowy chłopca do akwaforty, wykonane dwoma technikami – ołówkiem (il. 12) i drugie ujęcie piórkiem (il. 13). Zachowane prace stylistycznie osadzone były jeszcze w duchu secesji i Młodej Polski. Świadczenia z tego roku akademickiego nie mówią o uzyskanych zaliczeniach innych przedmiotów poza rysunkiem,

5. Świadectwo ukończenia semestru letniego roku akademickiego 1909/1910 w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Źródło: Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, sygn. KS5 1909/1910 – 1911/1912

5. Certificate of completion of the summer semester of the academic year 1909/1910 at the Academy of Fine Arts in Krakow. Source: Archive of the Academy of Fine Arts in Krakow, ref. no. KS5 1909/1910 – 1911/1912

6. Świadectwo ukończenia semestru zimowego roku akademickiego 1910/1911 w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Źródło: Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, sygn. KS5 1909/1910 – 1911/1912

6. Certificate of completion of the winter semester of the academic year 1910/1911 at the Academy of Fine Arts in Krakow. Source: Archive of the Academy of Fine Arts in Krakow, ref. no. KS5 1909/1910 – 1911/1912

7. Świadectwo ukończenia semestru letniego roku akademickiego 1910/1911 w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Źródło: Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, sygn. KS5 1909/1910 – 1911/1912

7. Certificate of completion of the summer semester of the academic year 1910/1911 at the Academy of Fine Arts in Krakow. Source: Archive of the Academy of Fine Arts in Krakow, ref. no. KS5 1909/1910 – 1911/1912

³⁰ W Protokole posiedzenia Grona Profesorów z 1910 r. brak wymienionego nazwiska Z. Kamińskiego; sekretarz podał jedynie ogólną liczbę przyznanych medali w szkołach profesorów.

³¹ Kwerenda w Muzeum Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie negatywna.

11.

12.

13.

W końcu sierpnia 1911 r. Kamińscy zdecydowali o wspólnym wyjeździe do Francji dla podjęcia dalszych studiów malarskich. Podczas pobytu w Paryżu Z. Kamiński uczęszczał na kursy w prywatnych szkołach, jednocześnie prowadząc indywidualne studia rysunkowe. Zachowały się wykonane w Musée de Sculpture Comparée w Palais du Trocadéro studia rzeźby figuralnej, biustu i rzeźbiarskiego opracowania grobowca (il. 17, 19, 20). Dużą część czasu poświęcił studiom z natury – twarzy ludzkiej (il. 16), postaci (il. 18) oraz analizom szkieletu ludzkiego (il. 21, 22, 23), będącego wstępem do studium aktu (il. 24, 25, 26). Zachowane prace, z okresu od października 1911 r. do połowy stycznia 1912 r., ilustrują kolejne etapy rysunkowych analiz, z których część wykonał w Muzeum Historii Naturalnej (il. 22).

8. Protokół z dnia 4 lipca 1911 r. przyznający medal srebrny na zakończenie semestru letniego roku akademickiego 1910/1911. Źródło: Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, sygn. A147. Protokoły posiedzeń Grona Profesorów
8. Protocol of 4 July 1911 awarding the silver medal at the end of the summer semester of the academic year 1910/1911. Source: Archive of the Academy of Fine Arts in Kraków, ref. no. A147. Protocols of meetings of the Group of Professors

9. Zygmunt Kamiński, Scena rodzajowa; papier, tusz; Kraków, 1910 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 743

9. Zygmunt Kamiński, Genre scene; paper, ink; Kraków, 1910. Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. no. 743

10. Zygmunt Kamiński, Studium dziewczynki; papier, tusz; Kraków, 1911 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 109

10. Zygmunt Kamiński, A study of a girl; paper, ink; Kraków, 1911. Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 109

11. Zygmunt Kamiński, Kompozycja do drzeworytu; papier, ołówek; Kraków, 1911 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 744

11. Zygmunt Kamiński, Composition for woodcut; paper, pencil; Kraków, 1911 Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. no. 744

12. Zygmunt Kamiński, Studium do akwaforty; bristol, ołówek; Kraków, 1911 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 749

12. Zygmunt Kamiński, Study for etching; bristol, pencil; Kraków, 1911 Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. no. 749

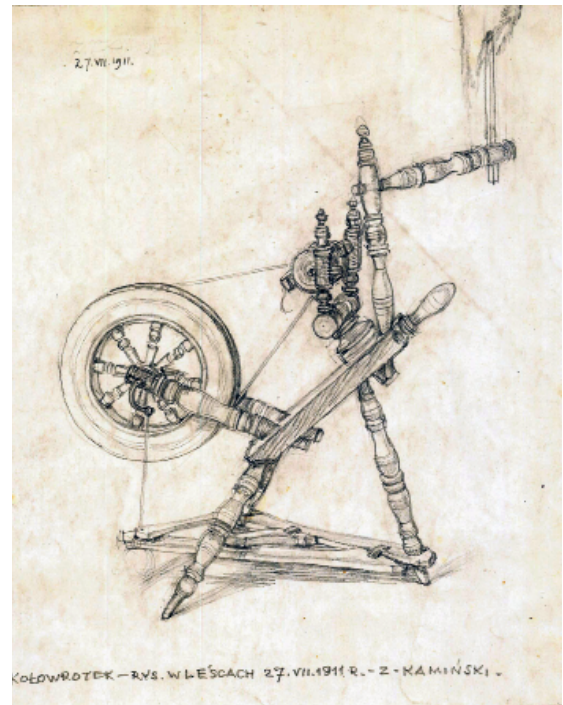
13. Zygmunt Kamiński, Głowa chłopca; papier, tusz; Kraków, 1911 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 292

13. Zygmunt Kamiński, The boy's head; paper, ink; Kraków, 1911. Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 292

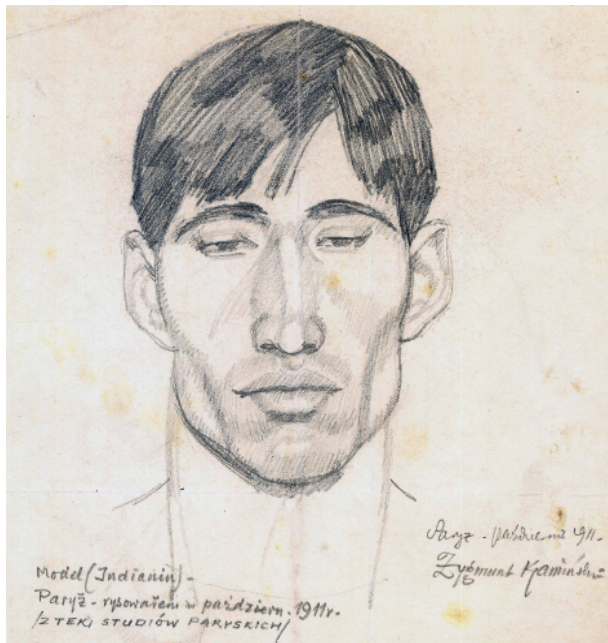
14.

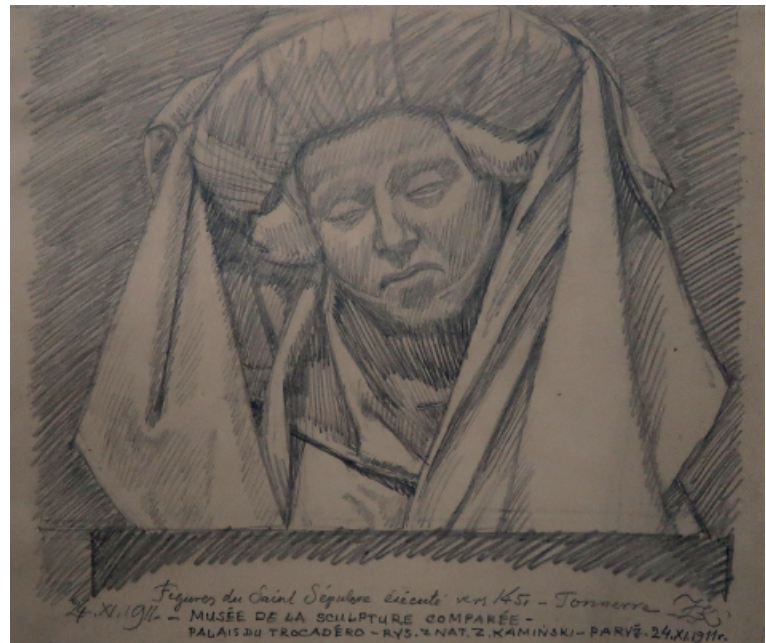
15.

16.

17.

14. Zygmunt Kamiński, Szkic słoneczników; papier, ołówek; Leśce, 5.VIII.1911 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 123
14. Zygmunt Kamiński, Sketch of sunflowers; paper, pencil; Leśce, 5.VIII.1911 r. Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 123
15. Zygmunt Kamiński, Kołowrotek; papier, ołówek; Leśce, 27.VII.1911 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 128
15. Zygmunt Kamiński, Reel; paper, pencil; Leśce, 27.VII.1911 r. Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 128

18.

20.

19.

16. Zygmunt Kamiński, Rysunek z „Teki szkiców paryskich”, studium głowy; papier, ołówek; Paryż, X.1911 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 119

16. Zygmunt Kamiński, Drawing from „Portfolio of Parisian Sketches”, a study of the head; paper, pencil; Paris, X.1911. Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 119

17. Zygmunt Kamiński, Rysunek z „Teki szkiców paryskich”, studium; papier, ołówek; Paryż, Musée de Sculpture Comparée, Palais du Trocadéro, 24.XI.1911 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 798

17. Zygmunt Kamiński, Drawing from „Portfolio of Parisian Sketches”, a study; paper, pencil; Paris, Musée de Sculpture Comparée, Palais du Trocadéro, 24.XI.1911 r. Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. no. 798

18. Zygmunt Kamiński, Rysunek z „Teki szkiców paryskich”, studium modelu siedzącego; papier, ołówek; Paryż, 7.XII.1911 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 118

18. Zygmunt Kamiński, Drawing from „Portfolio of Parisian Sketches”, a study of a seated model; paper, pencil; Paris, 7.XII.1911 Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 118

19. Zygmunt Kamiński, Rysunek z „Teki szkiców paryskich”, studium rzeźby; papier, ołówek; Paryż, Musée de Sculpture Comparée, Palais du Trocadéro, 8.XII.1911 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 752

19. Zygmunt Kamiński, Drawing from „Portfolio of Parisian Sketches”, a study of sculpture; paper, pencil; Paris, Musée de Sculpture Comparée, Palais du Trocadéro, 8.XII.1911. Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. no. 752

20. Zygmunt Kamiński, Rysunek z „Teki szkiców paryskich”, studium rzeźby; papier, ołówek; Paryż, Musée de Sculpture Comparée, Palais du Trocadéro, 1911 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 751

20. Zygmunt Kamiński, Drawing from „Portfolio of Parisian Sketches”, a study of sculpture; paper, pencil; Paris, Musée de Sculpture Comparée, Palais du Trocadéro, 1911 Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. 751

21.

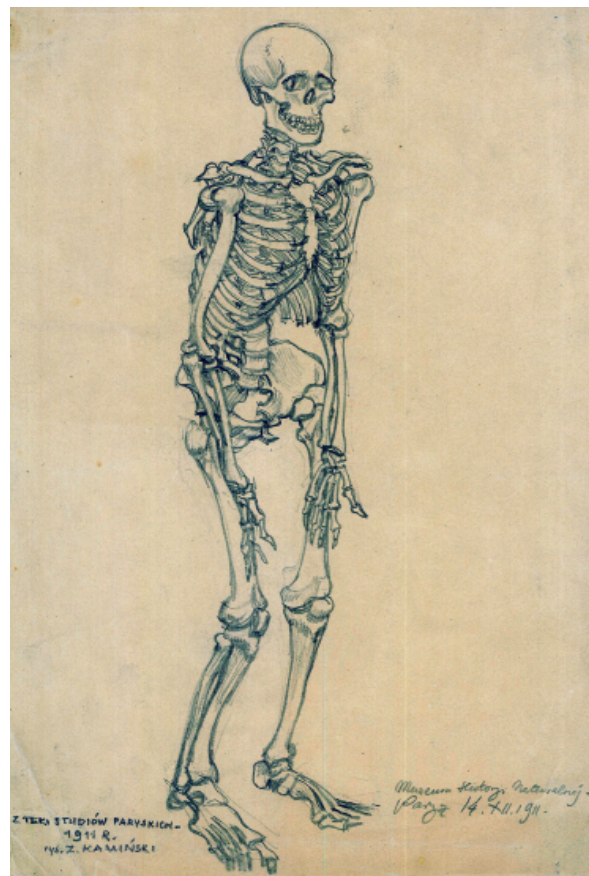
21. Zygmunt Kamiński, Rysunek z „Teki szkiców paryskich”, studium anatomiczne II; papier, ołówek; Paryż, 12.XII.1911 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 117
21. Zygmunt Kamiński, Drawing from „Portfolio of Parisian Sketches”, anatomical study II; paper, pencil; Paris, 12.XII.1911 Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 117

22. Zygmunt Kamiński, rysunek z „Teki szkiców paryskich”, studium szkieletu; papier, ołówek; Paryż, Muzeum Historii Naturalnej, 14.XII.1911 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 115
22. Zygmunt Kamiński, Drawing from „Portfolio of Parisian Sketches”, a study of the skeleton; paper, pencil; Paris, Museum of Natural History, 14.XII.1911 r. Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 115

23. Zygmunt Kamiński, Rysunek z „Teki szkiców paryskich”, studium anatomiczne I; papier, ołówek; Paryż, 15.XII.1911 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 116
23. Zygmunt Kamiński, Drawing from „Portfolio of Parisian Sketches”, anatomical study I; paper, pencil; Paris, 15.XII.1911 Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 116

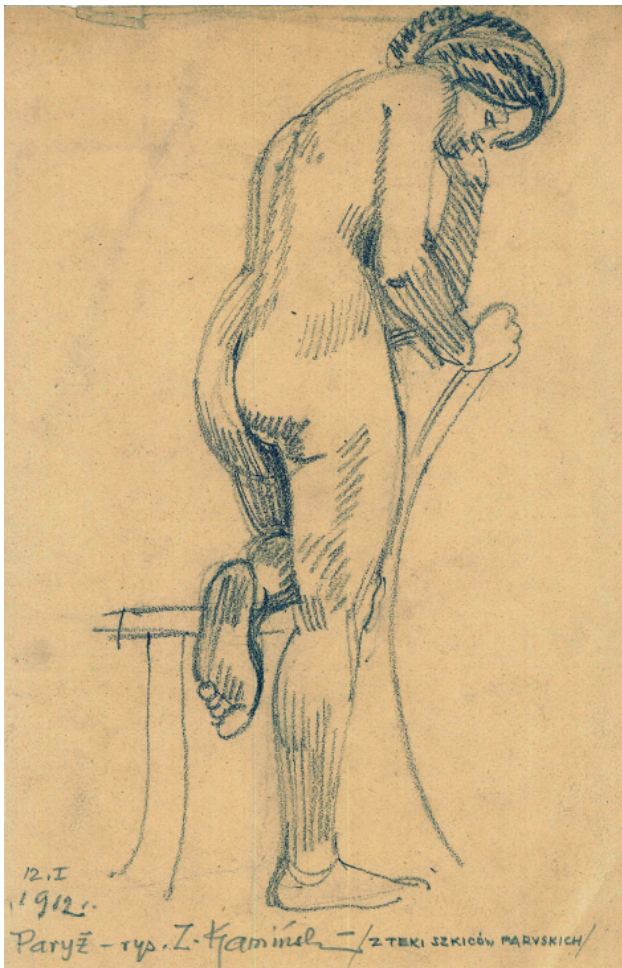
24. Zygmunt Kamiński, Rysunek z „Teki szkiców paryskich”, szkic aktu stojącego; papier, ołówek; Paryż, 11.I.1912 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 113
24. Zygmunt Kamiński, Drawing from „Portfolio of Parisian Sketches”, a sketch of a standing act; paper, pencil; Paris, 11.I.1912 Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 113

22.

23.

24.

25.

26.

24. Zygmunt Kamiński, Rysunek z „Teki szkiców paryskich”, szkic aktu stojącego; papier, ołówek; Paryż, 11.I.1912 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 113

24. Zygmunt Kamiński, Drawing from the „Portfolio of Parisian Sketches”, a sketch of a standing act; paper, pencil; Paris, 11.I.1912 Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 113

25. Zygmunt Kamiński, Rysunek z „Teki szkiców paryskich”, szkic aktu stojącego; papier, ołówek; Paryż, 12.I.1912 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 114

25. Zygmunt Kamiński, Drawing from „Portfolio of Parisian Sketches”, a sketch of a standing act; paper, pencil; Paris, 12.I.1912 Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 114

26. Zygmunt Kamiński, Rysunek z „Teki szkiców paryskich”, szkic aktu siedzącego; papier, ołówek; Paryż, 1912 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 112

26. Zygmunt Kamiński, Drawing from „Portfolio of Parisian Sketches”, a sketch of a sitting act; paper, pencil; Paris, 1912. Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 112

27. Zygmunt Kamiński, Szkic chłopca; brystol, ołówek; Leśce, 17.VI.1912 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 282
27. Zygmunt Kamiński, A sketch of a boy; bristol, pencil; Leśce, 17.VI.1912 r. Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. no. 282
28. Zygmunt Kamiński, Studium raków; papier, ołówek; Leśce, 28.VI.1912 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 130
28. Zygmunt Kamiński, A study of cancers; paper, pencil; Leśce, 28.VI.1912 Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 130
29. Zygmunt Kamiński, Głowa chłopca; papier, ołówek; Leśce, lato 1912 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 129
29. Zygmunt Kamiński, The boy's head; paper, pencil; Leśce, summer 1912 Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 129
30. Zygmunt Kamiński, Studium kobiety; papier, ołówek; Leśce, 1912 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 132
30. Zygmunt Kamiński, A study of a woman; paper, pencil; Leśce, 1912 Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 132

Zofia i Zygmunt Kamińscy wyjechali z Paryża 12 czerwca 1912 r., a drogę powrotną zaplanowali przez Berlin. Po powrocie pozostała część miesiąca Z. Kamiński spędził w Leścach, gdzie wykonał między innymi cztery zachowane szkice – studium chłopca w ujęciu do pasa (il. 27), studium raków (il. 28) oraz studia głów – chłopca (il. 29) i kobiety (il. 30). Resztę wakacji wykorzystał na plener w Kazimierzu nad Wisłą. Tam, poza studiami małej architektury (il. 31) i zwierząt (il. 32), czas przeznaczył na „rysowanie z natury zabytków architektury, a poza tym studia pejzażu i zieleni”, którym poświęcił „dużo starania i wysiłku”. Plener roku 1912 był bardzo intensywnym i niezmiernie ważnym etapem jego rozwoju. Wykonał wówczas 9 znanych z publikacji prac³², w większości do dzisiaj nie zachowanych, z których tylko jedną, będącą szkicem wstępnym, udało się odnaleźć w oryginale (il. 33). Cykl rozpoczynały prace powstałe 2 sierpnia – spichrz przy Przedmieściu Gdańskim³³ i domy drewniane³⁴, 5 sierpnia zadokumentowany został drugi spichrz³⁵, 13 sierpnia powstał rysunek rudery³⁶, 22 sierpnia narysował fragment kazimierskiej fary³⁷, a 29 sierpnia utrwalił rysunkowo rzeźnię³⁸. Ostatni, niedatowany rysunek pokazujący fragment ulicy Senatorskiej³⁹, był poprzedzony szkicem w tym samym ujęciu (il. 33)⁴⁰. Studia zieleni wplatał między rysunki

³² Prace znane są z publikacji: W. T. Husarski, *Kazimierz Dolny*, „Życie Polskie: miesięcznik ilustrowany poświęcony literaturze, sztuce i sprawom społecznym”, 1914, z. 7, s. 1–24, kilka pokazanych zostało w: Z. Kamiński, op. cit.; kopie przechowywane w ZbRys. BWAPW.

³³ W.T. Husarski, op. cit., il. po s. 16; brak kopii w ZbRys. BWAPW.

³⁴ Ibidem, il. s. 13 góra i dół; kopia w ZbRys. BWAPW, sygn. 255 (góra), sygn. 248 (dół).

³⁵ Ibidem, il. po s. 24; kopia w ZbRys. BWAPW, sygn. 245.

³⁶ Ibidem, il. s. 14; kopia w ZbRys. BWAPW, sygn. 247.

³⁷ Ibidem, il. po s. 4; kopia w ZbRys. BWAPW, sygn. 243.

³⁸ Ibidem, il. s. 10; kopia w ZbRys. BWAPW, sygn. 246.

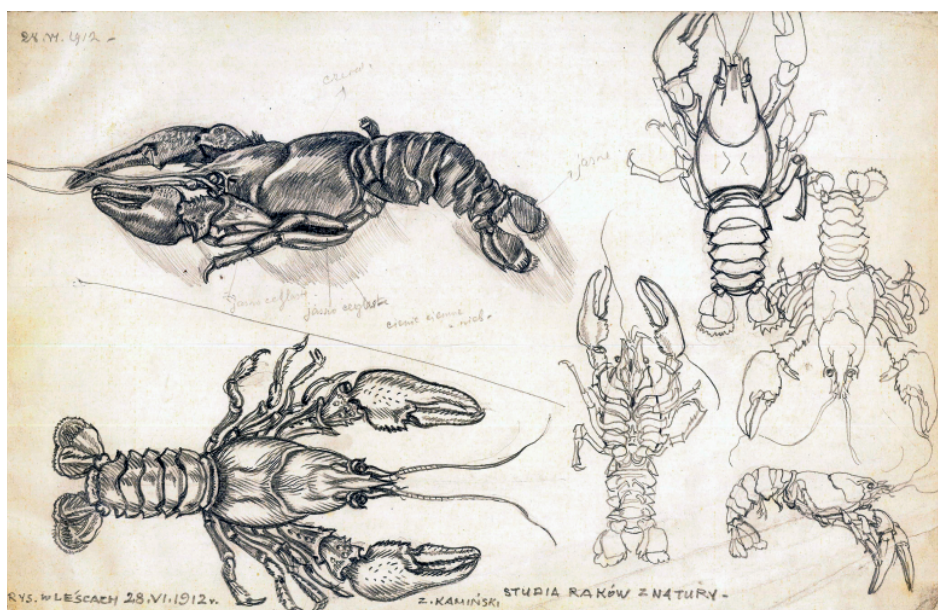
³⁹ Ibidem, il. po s. 8; kopia w ZbRys. BWAPW, sygn. 242.

⁴⁰ Szkic jest datowany, na tej podstawie przyjęto datację rysunku.

27.

28.

obiektów architektury przez cały czas trwania pleneru (il. 34, 35). Opracowanie „tych tematów uznał za pożyteczny sposób ćwiczenia rysunkowego”. Jak sam napisał: „przejawiało się w tym rodzaju pracy moje coraz większe zainteresowanie architekturą”⁴¹.

⁴¹ Z. Kamiński, op. cit., s. 467–468.

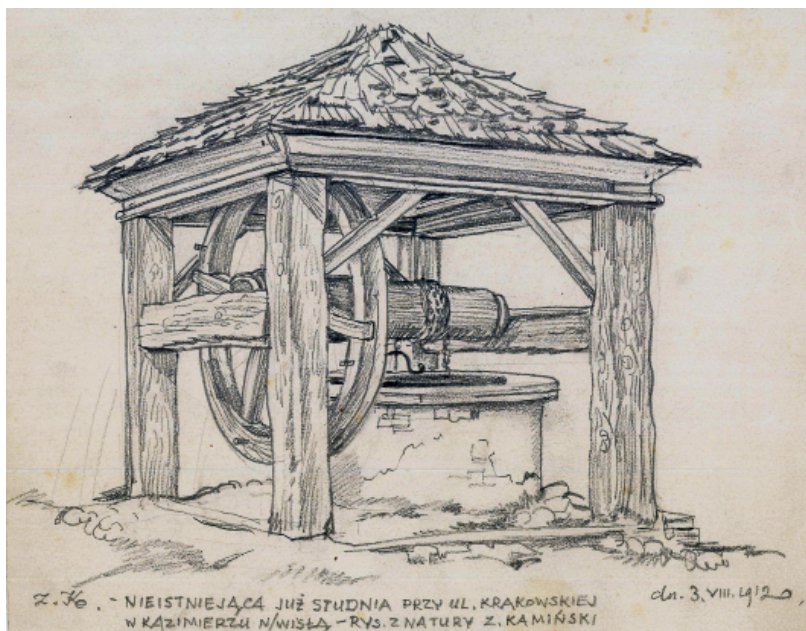
29.

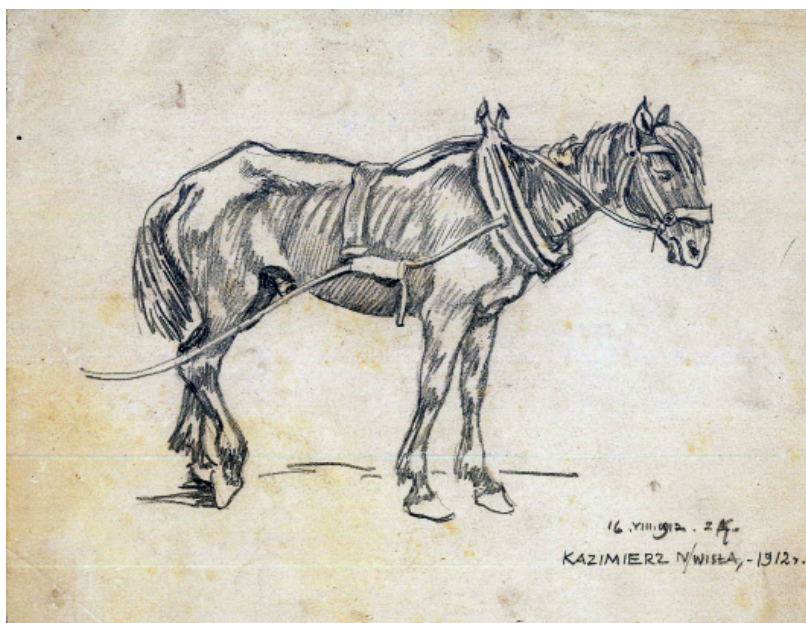
30.

31.

32.

31. Zygmunt Kamiński, Studnia w Kazimierzu nad Wisłą; papier, ołówek; Kazimierz nad Wisłą, 3.VIII.1912 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 125

31. Zygmunt Kamiński, Well in Kazimierz nad Wisłą; paper, pencil; Kazimierz nad Wisłą, 3.VIII.1912 r. Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 125

32. Zygmunt Kamiński, Studium konia; papier, ołówek; Kazimierz nad Wisłą, 16.VIII.1912 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 131

32. Zygmunt Kamiński, A study of the horse; paper, pencil; Kazimierz nad Wisłą, 16.VIII.1912 r. Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 131

33. Zygmunt Kamiński, Szkic ulicy Senatorskiej w Kazimierzu; papier, ołówek; Kazimierz nad Wisłą, 1912 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 817

33. Zygmunt Kamiński, Sketch of Senatorska Street in Kazimierz; paper, pencil; Kazimierz nad Wisłą, 1912 Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. no. 817

34. Zygmunt Kamiński, Rysunek drzewa liściastego; bristol, ołówek; 4.VIII.1912 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 686

34. Zygmunt Kamiński, Drawing of a deciduous tree; bristol, pencil; 4.VIII.1912 r. Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. no. 686

35. Zygmunt Kamiński, Rysunek jabłoni; bristol, ołówek; 25.IX.1912 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 687

35. Zygmunt Kamiński, Drawing of an apple tree; bristol, pencil; 25.IX.1912 r. Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. no. 687

33.

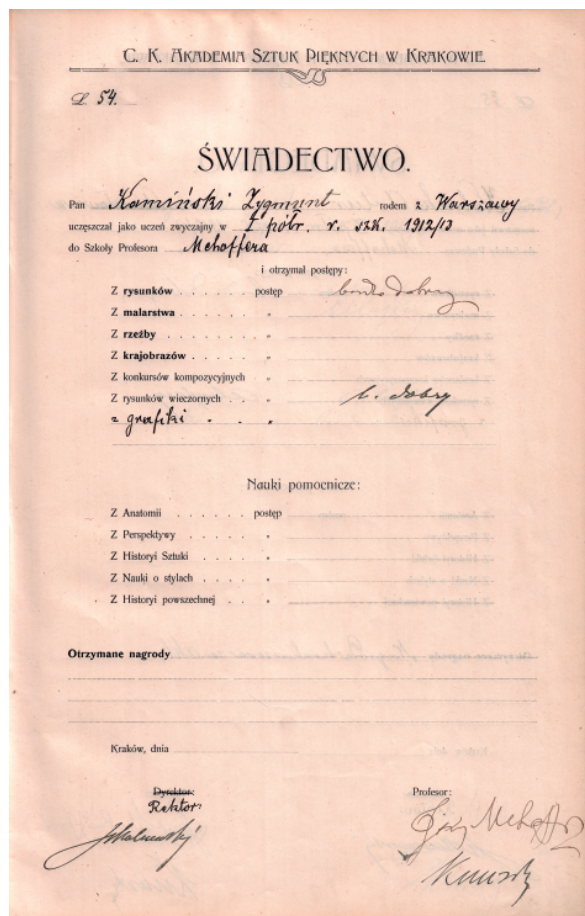
34.

35.

36.

36. Świadectwo ukończenia semestru zimowego roku akademickiego 1912/1913 w Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Źródło: Archiwum Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, sygn. KS6 1912/1913 – 1913/1914

36. Certificate of completion of the winter semester of the academic year 1912/1913 at the Academy of Fine Arts in Krakow. Source: Archive of the Academy of Fine Arts in Krakow, ref. no. KS6 1912/1913 – 1913/1914

Jesienią 1912 r. Z. Kamiński pojechał do Krakowa, by spędzić w pracowni Józefa Mehoffera semester zimowy roku akademickiego 1912/1913 (il. 36). Był to ostatni semester studiów w Krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych, który zakończył ocenami bardzo dobry „z rysunków” oraz „z rysunków wieczornych”. Najpewniej wykonywał też jakieś prace „z grafiki”, jednak wpisanej oceny końcowej z tego przedmiotu w dokumentach nie odnotowano (il. 36). Z tego czasu pochodzą studium detalu i rzeźby z kościoła NMP (il. 37), studium portretowe kolegi (il. 38) oraz narysowany 21 listopada 1912 r. „szkic aktu z natury w Akademii” – ostatni zachowany rysunek akademicki (il. 39). W czasie, kiedy Z. Kamiński studiował w krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych, nie funkcjonowało pojęcie uzyskania absolutorium, nie wydawano także dyplomów ukończenia studiów. Na pisemną prośbę absolwenta, skierowaną do rektora, Rada Profesorów Akademii mogła wydać świadectwo ukończenia studiów⁴², jednak o takie Z. Kamiński nigdy nie wystąpił⁴³. Studia akademickie odbywał metodą mistrz-uczeń. Rozpoczął je w pracowni warszawskiej, uzupełniał w pracowniach paryskich i kontynuował „na kursie Profesora Mehoffera”, co było wystarczającą miarą jakości uzyskanego wykształcenia.

⁴² J. Grabowska, *Efektywność studiów*, w: *Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie w latach 1945–1956*, Warszawa 2018, s. 332–342.

⁴³ Kwerenda w Archiwum Krakowskiej ASP negatywna.

37.

38.

39.

37. Zygmunt Kamiński, Studium rzeźby; papier, ołówek; Kraków, kościół NMP, 18.X.1912 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 756

37. Zygmunt Kamiński, A study of sculpture; paper, pencil; Kraków, Church of the Blessed Virgin Mary, 18.X.1912. Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. no. 756

38. Zygmunt Kamiński, portret kolegi; papier, ołówek; Kraków, 8.XI.1912 r. Źródło: Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 121

38. Zygmunt Kamiński, portrait of a colleague; paper, pencil; Kraków, 8.XI.1912. Source: Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 121

39. Zygmunt Kamiński, Studium aktu; papier, ołówek; Kraków, 21.XI.1912 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 120

39. Zygmunt Kamiński, study of the act; paper, pencil; Kraków, 21.XI.1912 r. Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 120

40.

41.

Po zakończeniu ostatniego semestru studiów i okresie świątecznym spędzonym w Leścach, podczas którego wykonał zachowane studium głowy chłopca (il. 40), na początku roku 1913 Zygmunt Kamiński postanowił odbyć zagraniczną podróż studialną i na kilka miesięcy udał się wraz z żoną do Rzymu. Decyzję swą uzasadniał tak: [chciałem] „zmierzyć się z trudnościami malarskiego ujmowania tematyki architektonicznej o monumentalnej skali klasycznej i przeprowadzić studia nad renesansem i barokiem włoskim. Pragnąłem skonfrontować doświadczenia uzyskane w pracy nad tematyką architektoniczną Krakowa i Kazimierza i wydoskonalić je w Rzymie”⁴⁴. Dla możliwości studiowania zabytków i dzieł sztuki ubiegał się i uzyskał pozwolenie na bezpłatny wstęp do muzeów, w tym Museo delle Terme di Diocleziano, w którym studiował antyczne rzeźby (il. 41, 43) oraz na Forum Romanum, gdzie rysował „szacowne łuki triumfalne Septymiusza Sewera i Tytusa”⁴⁵ (il. 42). Pobyt Kamińskich w Rzymie trwał do połowy czerwca i obfitował w „szereg kartonów poświęconych architekturze rzymskiej”⁴⁶. Po powrocie Z. Kamiński pojechał na plener do Kazimierza nad Wisłą, gdzie kolejny raz poświęcił się studiom

40. Zygmunt Kamiński, portret chłopca; brystol, ołówek; Leśce, 10.XII.1912 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 592

40. Zygmunt Kamiński, portrait of a boy; bristol, pencil; Leśce, 10.XII.1912 Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. no. 592

41. Zygmunt Kamiński, Studium starożytnej rzeźby; papier, ołówek; Rzym, Museo delle Terme di Diocleziano, 29.III.1913 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 753

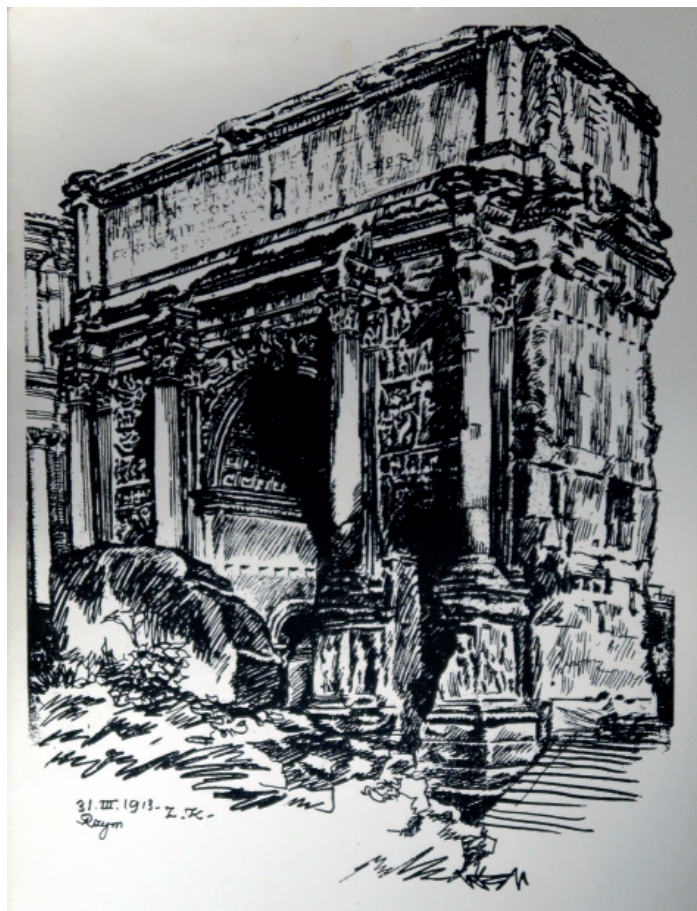
41. Zygmunt Kamiński, A study of ancient sculpture; paper, pencil; Rome, Museo delle Terme di Diocleziano, 29.III.1913 Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. no. 753

⁴⁴ Z. Kamiński, op. cit., s. 468–472.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

42.

43.

42. Zygmunt Kamiński, Łuk Septymiusza Sewera na Forum Romanum, Rzym, 31.III.1913 r. Kopia fotograficzna. Źródło: Muzeum Politechniki Warszawskiej, sygn. 033934/11-22/2003

42. Zygmunt Kamiński, Arch of Septimius Sever at the Roman Forum, Rome, 31.III.1913. Source: Museum of the Warsaw University of Technology, ref. no. 033934/11-22/2003

43. Zygmunt Kamiński, Studium starożytnej rzeźby; papier, ołówek; Rzym, Museo delle Terme di Diocleziano, 2.IV.1913 r. Źródło: Muzeum Archidiecezji Warszawskiej, sygn. 754

43. Zygmunt Kamiński, A study of ancient sculpture; paper, pencil; Rome, Museo delle Terme di Diocleziano, 2.IV.1913 Source: Museum of the Archdiocese of Warsaw, ref. no. 754

architektury, mieszkając w pokoju znajdującym się na strychu domu przy ulicy Lubelskiej, którego wnętrze zadokumentował (il. 44). Z wykonanych wówczas prac jedynie dwie znane są z publikacji, podwórze narysowane 22 sierpnia⁴⁷ oraz, pochodzący z 23 sierpnia, rysunek domu przy ulicy Senatorskiej⁴⁸.

Początki działalności zawodowej

Początek jesieni roku 1913 przyniósł decyzję przeprowadzki do Warszawy i zamiar rozpoczęcia praktyki zawodowej. Jednym z pierwszych klientów Z. Kamińskiego był architekt Oskar Sosnowski⁴⁹, dla którego opracował rysunek „ozdobnego dyplomu dla instytucji społecznej”⁵⁰. W tym samym czasie nawiązał także współpracę z architektem Zdzisławem Kalinowskim⁵¹, dla którego rysował „widoki perspektywiczne

⁴⁷ W.T. Husarski, op. cit., il. s. 12; kopia w ZbRys. BWAPW, sygn. 249.

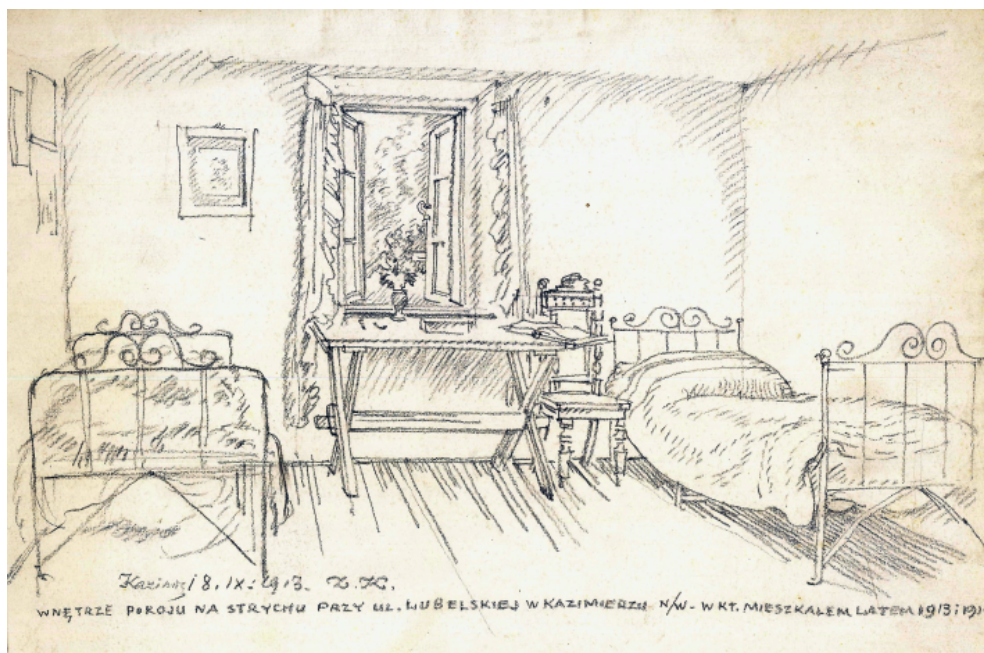
⁴⁸ Ibidem, il. s. 11; kopia w ZbRys. BWAPW, sygn. 244. W cytowanej publikacji pokazany jest jeszcze rysunek mężczyzny, niedatowany, zaginiony; op. cit., il. s. 22; kopia w ZbRys. BWAPW, sygn. 251.

⁴⁹ Oskar Sosnowski (1880–1939), architekt, nauczyciel akademicki, pracownik Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej.

⁵⁰ Z. Kamiński, op. cit., s. 476.

⁵¹ Zdzisław Kalinowski (1877–1926), architekt, studiował w Warszawskim Instytucie Politechnicznym i Politechnice w Karlsruhe.

44.

44. Zygmunt Kamiński, „Wnętrze pokoju w Kazimierzu nad Wisłą, w którym mieszałem latem 1913 i 1914 r.”; papier, ołówek; Kazimierz nad Wisłą, 8.IX.1913 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 126

44. Zygmunt Kamiński, interior of the room in Kazimierz nad Wisłą, where I lived in the summer of 1913 and 1914; paper, pencil; Kazimierz nad Wisłą, 8.IX.1913 r. Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 126

jego projektów architektonicznych⁵². Poza pracą zarobkową był w tym okresie zaangażowany w przygotowanie wystawy organizowanej przez stowarzyszenie „Młoda Sztuka”⁵³, do którego oboje Kamińscy należeli. Druga wystawa „Młodej Sztuki” odbyła się w marcu 1914 r. w Towarzystwie Zachęty Sztuk Pięknych w Warszawie. Udział w niej wzięło dwudziestu uczestników, plastyków i architektów, wystawiając łącznie 108 prac. Do uczestnictwa w wystawie Z. Kamiński zaprosił nowopoznanych architektów Romualda Gutta⁵⁴, Rudolfa Świerczyńskiego⁵⁵ i Tadeusza Tołwińskiego⁵⁶. Sam pokazał cykl rysunków architektonicznych z Rzymu, Wenecji i Kazimierza nad Wisłą. Wystawa znalazła uznanie w oczach recenzentów, którzy podkreślali, że „Młoda Sztuka” usiłuje „stworzyć jak najsilniejszy związek pomiędzy malarstwem, rzeźbą i architekturą”⁵⁷. Rysunki wystawione przez Z. Kamińskiego odniosły sukces i zwróciły uwagę środowiska architektonicznego w stronę młodego artysty, otwierając przed nim kolejne płaszczyzny współpracy⁵⁸. Jednym z pierwszych widocznych efektów tego

⁵² Z. Kamiński, op. cit., s. 476.

⁵³ Stowarzyszenie Artystów Plastyków „Młoda Sztuka” założone w styczniu 1912 r., za cel postawiło wprowadzenie sztuki do przemysłu i rzemiosła. Pierwsza wystawa „Młodej Sztuki” odbyła się w 1913 r., druga w marcu 1914 r.

⁵⁴ Romuald Gutt (1888–1974), architekt, nauczyciel akademicki, dziekan Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej w latach 1946/1947.

⁵⁵ Rudolf Świerczyński (1883–1943) architekt, nauczyciel akademicki, dziekan Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej w latach 1931/32; 1932/33; 1933/34.

⁵⁶ Tadeusz Tołwiński (1887–1951) architekt, nauczyciel akademicki, dziekan Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej w latach 1937/38; 1943/44; 1944/45.

⁵⁷ Z. Kamiński, op. cit., s. 479.

⁵⁸ Ibidem, s. 479–480.

sukcesu było zaproszenie przez Wacława Teofila Husarskiego⁵⁹ do zilustrowania artykułu, który pisał, rysunkami pokazującymi architekturę Kazimierza Dolnego, powstałymi podczas plenerów w latach 1912–1913. Na potrzeby publikacji Z. Kamiński wykonał 3 dodatkowe ilustracje i zaprojektował okładkę⁶⁰. Po wystawie „Młodej Sztuki”, w początkach kwietnia tego roku, Z. Kamiński w towarzystwie Z. Kalinowskiego wyjechał do Rzymu, by „odświeżyć w ten sposób niezmiernie miłe wspomnienia [...] pobytu w tym mieście w roku poprzednim”⁶¹. Następnie, już sam, udał się do Wenecji „aby tam samotnie, w spokoju ducha, pomalować cuda architektury”⁶².

Pierwszy miesiąc wakacji 1914 r. Z. Kamiński podzielił pomiędzy Leśce a plener w Kazimierzu. Tam zastał go wybuch I wojny światowej, co wspominał: „mieszkiałem wtedy przy ul. Lubelskiej w pokoiku na I piętrze”⁶³. Był to ten sam pokój, który zajmował rok wcześniej, a zachowany rysunek jest jednym z niewielu zapisów wnętrza architektonicznych, które wykonał. Resztę okresu wakacyjnego spędzili Kamińscy w Leścach, czego świadectwem jest portret żony Zofii zwanej „Zolutką” narysowany „w drogich Leścach” 23 sierpnia 1914 r. (il. 45).

Powstanie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej

Mimo trwającej wojny, jesienią 1914 r. Zygmunt Kamiński wrócił do Warszawy, gdzie nawiązał współpracę z gronem architektów zaangażowanych w organizację Kursów Architektonicznych. Miały być one prowadzone dla wszystkich tych studentów różnych wydziałów architektonicznych, którzy z powodu wojny zmuszeni byli do przerwania studiów poza granicami. Wśród wykładowców zaproszonych do prowadzenia zajęć znaleźli się Rudolf Świerczyński⁶⁴, Józef Dziekoński⁶⁵, Juliusz Kłos⁶⁶, Czesław Domaniewski⁶⁷ i Kazimierz Skórewicz⁶⁸. Z. Kamiński miał poprowadzić wykład oraz ćwiczenia z rysunku, polegające na rysowaniu z natury odlewów antycznych, szkieletu człowieka jako wstępu do studium aktu, a także aktu kobiecego⁶⁹. W ten sposób rozpoczął pierwszy rok akademicki swej pracy dydaktycznej.

Mimo tego, że Kursy Architektoniczne były inicjatywą nieformalną i krótkotrwałą, obejmującą jedynie rok akademicki 1914/1915 i zakończoną w maju 1915 r., stały się punktem wyjścia do dalszych działań organizacyjnych przy powoływanej

⁵⁹ Wacław Teofil Husarski (1883–1951) malarz, krytyk artystyczny, historyk sztuki, konserwator zabytków, autor publikacji o Kazimierzu Dolnym n/Wisłą.

⁶⁰ W.T. Husarski, op. cit.

⁶¹ Z. Kamiński, op. cit., s. 477.

⁶² Ibidem, s. 477–478; tu Z. Kamiński pisze „szkoda [...], że wszystkie moje prace rzymskie i weneckie, które rozeszły się po ludziach, zaginęły bez reszty w ogniu powstania warszawskiego”.

⁶³ Ibidem, s. 482; por. il. 44.

⁶⁴ Por. przypis 55.

⁶⁵ Józef Dziekoński (1844–1927) architekt, nauczyciel akademicki, dziekan Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej w latach 1915/16; 1916/17.

⁶⁶ Juliusz Kłos (1881–1933) architekt, nauczyciel akademicki.

⁶⁷ Czesław Domaniewski (1861–1936) architekt, nauczyciel akademicki, dziekan Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej w latach 1917/18; 1918/19; 1919/20.

⁶⁸ Kazimierz Skórewicz (1868–1950) architekt, nauczyciel akademicki.

⁶⁹ Z. Kamiński, op. cit., s. 492.

Politechnice Warszawskiej, a grono wykładowców z Kursów weszło w skład Komitetu Organizacyjnego⁷⁰ jednego z czterech powstających na Politechnice wydziałów – Architektonicznego⁷¹. Tym sposobem Z. Kamiński, zaproszony do współpracy, stanął przez wyzwaniem. Do powierzonych mu przez Komitet Organizacyjny Wydziału zadań należało opracowanie sposobu uczenia rysunku studentów mających w przyszłości być inżynierami, tak by nie zaniedbać jednocześnie dydaktyki plastycznej. Przystępując do realizacji zadania miał 27 lat i pełną świadomość braku doświadczenia w nauczaniu, z wyjątkiem krótkiej praktyki na Kursach Architektonicznych. Jak sam o sobie napisał: „od początku stanąłem wobec dużych i odpowiedzialnych zadań w środowisku dla mnie nowym, a bardzo specjalnym. [...] Chcąc dobrze uczyć, wypadało mi samemu studiować, rozszerzać własne wiadomości. Posiadałem pełną świadomość ogromnych luk w moim przygotowaniu. Tu doznałem wielkiej pomocy ze strony starszych kolegów [...] na przykład Józefa Dziekońskiego”⁷².

Tym samym rozpoczął się nowy etap w życiu Z. Kamińskiego. Czas nauki, stypendiów i plenerów został zamknięty, rozpoczął się okres nauczania – tworzenia i rozwijania metody nauki rysunku dla architektów. Zachowany autoportret Z. Kamińskiego z roku 1916 (il. 46) pokazuje członka Komitetu Organizacyjnego niemal w trakcie prac nad powstającym Wydziałem Architektonicznym Politechniki Warszawskiej.

Zygmunt Kamiński rozpoczynając prace nad stworzeniem programu nauczania w pierwszej kolejności sięgnął do własnych doświadczeń akademickich. Droga, którą przeszedł, i zadania, które sam wykonywał będąc studentem, znalazły odzwierciedlenie w poszczególnych ćwiczeniach, które byli zobowiązani wykonać przyszli studenci Wydziału podczas kolejnych semestrów. Przedmiot „rysunki” rozpoczynał się w pierwszym roku studiów, obejmował sześć semestrów i przewidywał: rysowanie odlewów gipsowych antycznych głów, biustów, figur, dalej szkieletu ludzkiego jako wstępu do studium aktu oraz głowy ludzkiej z natury. Kolejnymi zadaniami były studia form, począwszy od prostego studium sprzętu, potem wnętrza, wreszcie rysunki architektury w ujęciu pojedynczych budowli, całych grup czy tylko detalu. Istotną rolę miały odgrywać, wprowadzone jako obowiązkowe, plenery, dające możliwość rysowania architektury i zieleni w naturze. Natomiast propozycja wprowadzenia do programu czwartego roku przedmiotu „grafika”, dającego możliwość poznania technik drzeworytu, miedziorytu czy litografii, także wydaje się być odbiciem doświadczeń Z. Kamińskiego wyniesionych z Krakowskiej Akademii Sztuk Pięknych.

⁷⁰ Skład Komitetu Organizacyjnego Wydziału Architektonicznego stanowili: Mikołaj Tołwiński – przewodniczący, Rudolf Świerczyński – sekretarz, oraz członkowie – Józef Dziekoński, Jan Heurich mł., Karol Jankowski, Czesław Domaniewski, Kazimierz Skórewicz, Jarosław Wojciechowski, Juliusz Kłos, Tadeusz Tołwiński. Przy opracowywaniu poszczególnych programów z Komitetem Organizacyjnym współpracowali: Franciszek Krzywda-Polkowski, Apoloniusz Nieniewski, Henryk Czopowski, Wacław Paszkowski, Ignacy Radziszewski i Zygmunt Kamiński: *Politechnika Warszawska 1915–1925. Księga pamiątkowa*, red. L. Staniewicz, Warszawa 2009 (pierwsze wydanie 1925), s. 158.

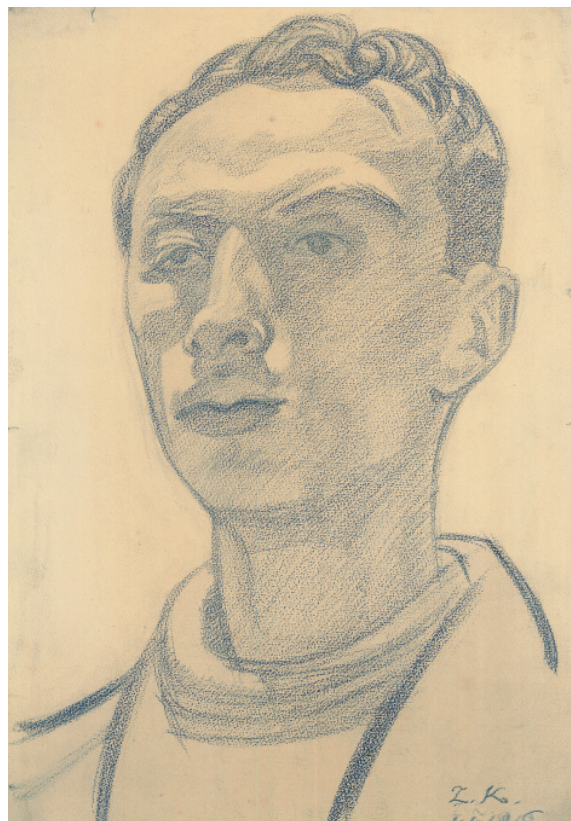
⁷¹ Obecna nazwa Wydział Architektury.

⁷² Z. Kamiński, op. cit., s. 508–509.

45.

46.

45. Zygmunt Kamiński, „Zolutka”; papier, ołówek; Leśce, 23.VIII.1914 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 124

45. Zygmunt Kamiński, „Zolutka”; paper, pencil; Leśce, 23.VIII.1914 Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref.no. 124

46. Zygmunt Kamiński, Autoportret; papier, ołówek; 1916 r. Źródło: Zbiór Rysunków, Biblioteka Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, sygn. 265

46. Zygmunt Kamiński, Self-portrait; paper, pencil; 1916. Source: Collection of Drawings, Library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, ref. no. 265

Podsumowanie

Przyglądając się nieco bliżej okresowi edukacji Z. Kamińskiego można dostrzec kilka elementów, które wpłynęły na wybór jego drogi życiowej, uformowanie postawy twórczej, a w konsekwencji wywarły wpływ na kształt stworzonego przez niego programu nauczania rysunku.

Pierwsze w kolejności są wydarzenia, które skierowały go w stronę tematyki architektonicznej, jak wybory szkół i nauczycieli, w tym zachęta Józefa Mehoffera do zainteresowania się motywami krakowskiej architektury. Dalej wyjazdy plenerowe, te obowiązkowe i prywatne, czy podróże zagraniczne, podczas których w miarę upływu czasu zaczynała dominować tematyka architektoniczna. Kolejne wybory i decyzje dotyczące kierunków dalszych podróży, które zapadały coraz bardziej świadomie, by dać możliwość podejmowania tematów monumentalnej architektury klasycznej, z czasem wyniesionej ponad studia aktu, martwej natury czy krajobrazu. I w końcu nawiązanie znajomości z gronem warszawskich architektów, co wydaje się być wydarzeniem decydującym o wyborze dalszej drogi zawodowej.

Kolejnym elementem jest droga edukacji, którą przeszedł i wszystkie tematy, z którymi sam musiał się zmierzyć. Od studium głowy z natury, rzeźby, detalu, przez studium postaci, zwierzęcia, rośliny, do rysunku architektonicznego, w każdym przypadku odnosząc się do struktury wewnętrznej i budowy przedmiotu czy osoby. Doświadczenia te możemy uznać za podwaliny dla stworzenia spójnego programu nauczania rysunku dla architektów.

Ostatni element to metoda mistrz–uczeń, wedle której sam był kształcony w Warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych czy Krakowskiej Akademii, stanowiąca przepustkę do badania dzieł mistrzów, będących nośnikami licznych wartości szeroko rozumianej kultury artystycznej epok minionych. Charakterystyczna dla tej metody dydaktycznej jest sukcesja historyczna, kiedy twórcy przekazują swoim następcom zarówno wiedzę, jak i umiejętności zaczerpnięte od poprzedników, następcy przekazują je kolejnym etc. W ten sposób tworzy się sztafeta pokoleń niosąca spójną myśl i wartości. Powstaje uniwersalne, historyczne, a zarazem aktualne pojmowanie wartości dzieł, zarówno tych własnych, jak i stworzonych wcześniej przez mistrzów naszych mistrzów. Czerpiąc z tej wiedzy uczniowie uczą się postrzegać tożsame wartości, techniki i umiejętności twórcze u innych twórców. Sukcesja mistrz–uczeń ma również szczególne znaczenie w dydaktyce architektonicznej, jest swoistą emanacją doświadczenia wieków, które doprowadziło do powstania porządków architektonicznych, istotnej roli struktur wewnętrznych, logiki funkcjonalnej, sztuki kompozycji i proporcji. Przywiązanie do metody mistrz–uczeń pozwoliło Z. Kamińskiemu na późniejsze utworzenie na Wydziale Architektury zespołu współpracowników, dydaktyków, opierających swe działania na wzorze szkoły mistrzowskiej.

Analiza pierwszego etapu artystycznego życia Zygmunta Kamińskiego, okresu studiów, wyjazdów stypendialnych i plenerowych, pokazuje, że zainteresowanie tematyką architektoniczną narastało stopniowo, w końcu jednak doprowadziło go do wyboru drogi życiowej rysownika i nauczyciela rysunku dla architektów, której na zawsze pozostał wierny.

Bibliografia

- Dankiewicz K., Roguska J., Szustakiewicz I., Wąsowski P., Wrona S., *100 lat Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (1915-2015). Nauczyciele*, red. J. Roguska, S. Wrona, Warszawa 2017
- Grabowska J., *Efektywność studiów*, w: *Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie w latach 1945–1956*, Warszawa 2018
- Husarski W.T., *Kazimierz Dolny*, „Życie Polskie: miesięcznik ilustrowany poświęcony literaturze, sztuce i sprawom społecznym”, 1914, z. 7
- Jermakowicz A., *Zygmunt Kamiński (1888–1969). Sylwetki Profesorów Politechniki Warszawskiej*, Warszawa b.d.
- Jonkajtys-Luba G., *Biografie profesorów i docentów. Kamiński Zygmunt*, w: *Warszawska szkoła architektury 1915–1965. 50-lecie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 1967
- Kamiński Z., *O nauce rysunku dla architektów*, „Architektura”, 1949, z. 2
- Kamiński Z., *Wspomnienia o Wydziale Architektury*, w: *Warszawska szkoła architektury 1915–1965. 50-lecie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 1967
- Kamiński Z., *Katedra rysunku, malarstwa i rzeźby*, w: *Warszawska szkoła architektury 1915–1965. 50-lecie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 1967
- Kamiński Z., *Dzieje życia w pogoni za sztuką*, Warszawa 1975

Królikowski L., *Szkolnictwo dawnej Warszawy. Rzecz o korelacji pomiędzy rozwojem miasta a szkolnictwem (Od połowy XVII wieku do wybuchu drugiej wojny światowej)*, Warszawa 2008

Olszewski E., *Politechnika Warszawska 1915–1939, w: 150 lat wyższego szkolnictwa technicznego w Warszawie 1826-1976*, red. E. Domański, B. Gadomski, E. Olszewski, J. Ruszkiewicz, Warszawa 1979

Piłatowicz J., *Profesorowie Politechniki Warszawskiej w dwudziestoleciu międzywojennym*, Warszawa 1999

Politechnika Warszawska 1915–1925. Księga pamiątkowa, red. L. Staniewicz, Warszawa 2009 (pierwsze wydanie 1925)

Wagner A.A., *Siedziba Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej – stuletnia historia gmachu*, w: *Budynki szkół architektury*, Wrocław 2005

Wagner A.A., *Czas i miejsce. Architektura Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 2015

Warszawska Szkoła Architektury 1915–1965. 50-lecie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej, Warszawa 1967

Wydział Architektury na Politechnice w Warszawie. Program, Warszawa 1915

Zygmunt Kamiński (1888 – 1969) – studies and scholarship trips as a basis for building a drawing curriculum at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology

Abstract

Zygmunt Kamiński is one of the most important figures for the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology – he is one of the co-organizers of the university, which was founded in 1915, as well as co-author of the curriculum at the faculty established at that time. However, despite the fact that he occupies an important place in the general consciousness of graduates, especially that of the generation he educated himself, to this day he has not lived to see a proper study of life and creativity. Biographical notes found in available studies are incomplete or ridden with errors. In addition, more or less true opinions or anecdotes about his personality and his views functioning in general circulation slightly distort the view of his true character, and for this reason these also require reliable examination and verification. Materials concerning the period of education of Z. Kamiński, which are the basis for writing the article, were found during extensive research on the issue of teaching artistic disciplines at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology. Z. Kamiński's biography covering the period of early youth and years of education was developed in this respect for the first time. The authors used the documents that they found as well as works from the period of academic studies. On the basis of these materials, juxtaposed with Z. Kamiński's memories from the time slots corresponding to the period of his studies, the path of his education was reconstructed, interwoven with scholarship trips. The itinerary created in this way allowed us to outline the beginnings of his work and to see the impact that the knowledge and creative experience gained during

academic studies had on the drawing curriculum created by him in the future at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology.

Keywords Zygmunt Kamiński | Zofia Trzcńska-Kamińska | Faculty of Architecture | Warsaw University of Technology

Introduction

Zygmunt Kamiński is one of the most important figures for the Faculty of Architecture at the Warsaw University of Technology – he is one of the co-organizers of the university, which was founded in 1915, as well as co-author of the curriculum at the faculty established at that time. However, despite the fact that he occupies an important place in the general consciousness of graduates, especially that of the generation he educated himself, to this day he has not lived to see a proper study of life and creativity. Biographical notes found in available studies are incomplete or ridden with errors¹. The most

¹ *Politechnika Warszawska 1915–1925. Księga pamiątkowa*, ed. L. Staniewicz, Warszawa 2009 (First Edition: 1925), pp. 449–450; G. Jonkajtys-Luba, *Biografie profesorów i docentów. Kamiński Zygmunt*, in: *Warszawska Szkoła Architektury 1915–1965. 50-lecie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 1967, p. 242; A. Jermakowicz, *Zygmunt Kamiński (1888–1969). Sylwetki Profesorów Politechniki Warszawskiej*, Warszawa b.d., <https://bcpw.bg.pw.edu.pl/dlibra/publication/658/edition/840> (access: 28.08.2021); J. Piłatowicz, *Profesorowie Politechniki Warszawskiej w dwudziestoleciu międzywojennym*, Warszawa 1999, pp. 277–278; K. Dankiewicz, J. Roguska, I. Szustakiewicz, P. Wąsowski, S. Wrona, *100 lat Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (1915–2015). Nauczyciele*, ed. J. Roguska and S. Wrona, Warszawa 2017, pp. 273–276.

valuable source is the memories of Z. Kamiński but unfortunately the record ends in the spring of 1919². The difficulty in further research lies in the small number of private documents that survived World War II. The survivors, handed over to the Warsaw University of Technology or scattered in various archives, are still waiting for a comprehensive scientific study. In addition, more or less real opinions or anecdotes about his personality and views functioning in general circulation slightly distort the image of his true character, and for this reason these also require reliable examination and verification.

Materials concerning Z. Kamiński's period of education, which are the basis for writing the article, were found during extensive research on the issue of teaching artistic disciplines at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology. These studies, conducted for several years, included studies on curricula formulated over the 100 years of the Faculty's existence, organizing and cataloguing collections of student works, analysing the drawing style created in the teaching process or analysing the silhouettes of academic teachers shaping the teaching of these disciplines. In the following years, these activities found a multiple ending. The first research works, which were an impulse for further studies, were carried out in the years 2000–2002, which led to a doctoral dissertation being created³. Subsequent results of studies and searches were shown during exhibitions organized periodically both at the

Warsaw University of Technology⁴ and outside it⁵. Since 2014, systematic studies on the achievements and history of the Drawing, Painting and Sculpture Studio have also been carried out as part of statutory works performed at the Faculty of Architecture at the University of Technology⁶.

⁴ In the Rector's Gallery of the Warsaw University of Technology, nine exhibitions were organized, during which works found in the collections of the Drawing, Painting and Sculpture Studio of the Department of Architectural Heritage and Art of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology (hereinafter PRMiR ZDAiSz WAPW) were presented.

⁵ In 2007, the exhibition „Kazimierz Dolny in drawing and painting of architects from the circle of the Warsaw Faculty of Architecture” was held, dedicated to the memory of H. Dąbrowski; at the turn of 2016/2017, the Vistula River Museum in Kazimierz Dolny hosted the exhibition „Masters of the School of Drawing at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology in the 100th anniversary of its creation” based on a collection of works and synthetic biographies of Z. Kamiński and E. John (1894–1989), E. Szparkowski (1904–1985), K. Żarski (1927–2002), J. Szymański (1928–2003), J. Towpik (1934–1981), H. Dąbrowski (1927–2006), L. Słupczyński (1934–2012), B. Rzepka (1930–2010) and L. Kłosiewicz (1935–2016); in 2018 at the Łowicka Center in Warsaw, the exhibition „Nulla dies sine sine” was held.

⁶ Statutory work included in the research cycle of Zakład Dziedzictwa Architektonicznego i Sztuki, ZDAiSz [the Department of Architectural Heritage and Art], Faculty of Architecture WUT *Protection of Cultural Property in Poland in the 20th and 21st centuries*, within the framework of which the following work was carried out: in 2014. Teaching visual arts disciplines, drawing, painting and sculpture in 100 years of scientific and didactic activity of WAPW, (head A. Sufliński, team: M. Orzechowski, M. Suffczyński, R. Rogala, J. Pętkowska, M. Nowicki, R.J. Balcerzak) – a paper devoted to a horizontal analysis of archival materials from the collection of student papers held in the Studio of Drawing, Painting and Sculpture of the Department; a separate chapter treated the history of The Studio and Z. Kamiński; in 2015 *Drawing, painting and sculpture in the education of an architect – in the aspect of the transformation of the cultural environment* (head P. Molski, team: M. Orzechowski, J. Pętkowska, cooperation: M. Suffczyński, L. Kłosiewicz, A. Sufliński, W. Karczmarczyk) – the work devoted to analyses of the historical background of the interwar period and analyses of selected works of representatives of the team teaching drawing in the years after World War II to the present; in 2016 *Author's record of monumental works of architecture in Poland* (head P. Molski, team: R. J. Balcerzak, M. Orzechowski, J. Pętkowska, M. Suffczyński, A. Sufliński) – the work devoted to the analysis of author's studies of architecture, including the works of Z. Kamiński. Statutory works performed by members of the ZDAiSz after 2017 were no longer directly concerned with the person of Z. Kamiński, but with the School and the team of people creating it. The typescripts of the above works are in the library of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology.

² Z. Kamiński, *Dzieje życia w pogoni za sztuką*, Warszawa 1975.

³ M. Orzechowski, *Warszawska Szkoła Rysunku na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej i jej rola w kształceniu architekta*, dissertation made under the supervision of Prof. J. Putkowska, defended at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology in 2002, part of which was devoted to Z. Kamiński.

Some of the research results have already been published⁷.

Zygmunt Kamiński's biography, covering the time of early youth and years of education, was developed for the first time in this respect. The current state of research on this short but extremely important period of his life is insufficient. The article was created on the basis of found documents and works of Z. Kamiński⁸, using archived materials stored at the Academy of Fine Arts in Krakow and drawings donated by Zofia Trzcińska-Kamińska to the Collection of Drawings of the Library of the Faculty of Architecture at the Warsaw University of Technology (hereinafter: ZbRys. BWAPW) and to the Museum of the Archdiocese of Warsaw, showing only those works from the period of academic studies that have not been published so far. On the basis of these materials, juxtaposed with the memories of Z. Kamiński from the time intervals corresponding to the period of study, the path of his education interwoven with scholarship trips was reconstructed⁹. The *itinerary* created in this way allowed us to outline

the beginnings of his work and to see the impact that the knowledge and creative experience gained during academic studies had on the drawing curriculum created by him in the future at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology.

The first years of education

Zygmunt Kamiński, the author of the first freehand drawing curriculum developed for students of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, was not an architect by education. He was born on 22 November 1888 in Warsaw as Zygmunt Ryszard Piotr, son of Rajmund Stanisław Kamiński h. Łuk (1848–1910) and Felicja Maria Emilia Skarbek-Telszewska h. Habdank (1864–1942). He was the third child, born after two sisters – Wanda and Emilia, the last of the siblings¹⁰. He spent his childhood in Warsaw, where his father, a lawyer, ran a law firm. He studied at home, initially under the guidance of his mother followed by private teachers involved in the education of the sisters. At the age of ten, in the school year 1898/1899, he was enrolled in a one-class introductory school for a one-year preparatory course before entering state secondary school¹¹. From the beginning of the next school year, 1899/1900, he began his education again from the initial class at the V Secondary School for Boys, whose premises at the time were rooms located on the second and third floors of a tenement house located at 65 Marszałkowska Street,

⁷ M. Orzechowski, *Teaching Drawing, Painting and Sculpture at the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology, classics and modernity*, IOP Conference Series: Materials Science and Engineering, 2019, Vol. 603, No. 2, pp. 1–13; *Rysunek architektoniczny w praktyce, czyli jak pa-trzeć ze zrozumieniem*, ed. M. Orzechowski, Warszawa 2019.

⁸ The article would not have been created without the kind help of a few people who would like to accept expressions of gratitude at this point. We would like to thank Dr. Joanna Grabowska from the Archives of the Academy of Fine Arts in Krakow, Dr. Ewa Korpysz from the Museum of the Archdiocese of Warsaw and Ms. Elżbieta Borysowicz from the Museum of the Warsaw University of Technology for their help in conducting queries.

⁹ It should be remembered that the future may bring the disclosure of other, hitherto unknown works of Z. Kamiński, which may affect the perception of the beginnings of his life path.

¹⁰ Broadly on the origin and history of the family in: Z. Kamiński, op. cit.

¹¹ Z. Kamiński, op. cit., p. 76; it was one of many elementary (initial) 1-class schools operating in Warsaw at that time with a three-year course of study: L. Królikowski, *Szkolnictwo dawnej Warszawy. Rzecz o korelacji pomiędzy rozwojem miasta a szkolnictwem (Od połowy XVII wieku do wybuchu drugiej wojny światowej)*, Warszawa 2008, pp. 384–398.

at the intersection with Piękna Street¹². In the following years, he continued his education in grades 1–4. In the school year 1903/1904, at the age of 15, in parallel with his studies in the fourth grade of junior high school, he was enrolled in evening drawing courses conducted at the Museum of Industry and Agriculture¹³. However, due to the significant burden of studying at secondary school, in the same year his parents transferred him to a Sunday drawing course conducted at the private school of painting and drawing by Miłosz Kotarbiński¹⁴. This is where he obtained, for the first time in his life, the opportunity to „learn how to draw the head of a living model from nature”¹⁵. Then his parents put him under the individual care of the painter Zygmunt Andrychiewicz, to whose studio he came „for a few hours on Sundays to draw the model’s head from nature”¹⁶. The next year, 1904/1905, was interrupted by school strikes and temporary school closures. It was not possible to continue one’s education until the following school year (1905/1906). The first school, opened on October 23, 1905 after the school strikes, was

a private secondary school governed by General Paweł Chrzanowski, where Z. Kamiński began his education. As a result, he considered only four classes of this state-governed secondary school to be completed and documented with his certificate (without obtaining a maturity certificate), which he certified a few years later with his signature in the application for admission to the Academy of Fine Arts in Krakow¹⁷. At the same time, taking advantage of the time of break in junior high school education caused by strikes, he decided to continue his artistic development at the Warsaw School of Fine Arts¹⁸, to which „after paying a fairly high entry fee” he was „enrolled in the list of students [...] after the beginning of the school year, when the school was fully operational”¹⁹. In the initial period, due to the lack of its own headquarters, the School rented the premises of a profitable tenement house located at the intersection of Wierzbowa and Trębacka Streets. In the next school year, 1906/1907, for financial reasons, she moved to the premises of the former tobacco factory at Hoża Street, corner of Marszałkowska Street²⁰. The beginnings of learning taking place using the master-student method surrounded by such artists as Edward Trojanowski, Konrad Krzyżanowski, Ferdynand Ruszczyc, Xawery Dunikowski or Karol Tichy, he recalled: „when it comes to drawing and painting, the subject matter was constantly limited to the head and the act. Still life [...] was not cultivated”²¹. From this period, an attempt to consolidate also his own image has survived (fig. 1). The education was complemented by outdoor trips organized in the summer. Z. Kamiński participated in only one of them, held in 1907 in the small town of Werki near Vilnius, during which students were obliged to paint a landscape and „study from a living model, set against the back-

¹² The V Secondary School for Boys, as a Russian state secondary school, was established in 1867; its first premises were located in the tenement house of W. Ostrowska at 18 Zielna Street; it is not known exactly when it moved, but in 1898, a year before Z. Kamiński began his studies there, it was already located in a tenement house at 65 Marszałkowska St., on the corner of Piękna St.: L. Królikowski, op. cit., pp. 410–419. It was not until 1903 that the project was made for the gymnasium building located in a new location at 55 Koszykowa St., which was implemented from about 1905, the transfer to the new headquarters probably took place around 1907/1908. In 1916, this building was handed over to the Warsaw University of Technology for the purpose of the Faculty of Architecture, which is still located in it today: A.A. Wagner, *Siedzioba Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej – stuletnia historia gmachu*, in: *Budynki szkół architektury*, Wrocław 2005, pp. 117–134; A.A. Wagner, *Czas i miejsce. Architektura Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 2015, pp. 327–328. It follows from the above that Z. Kamiński, being a student of the V Secondary School for Boys, could not study in the building at Koszykowa St. 55.

¹³ The Museum of Industry and Agriculture, founded in 1875, conducted drawing courses educating craftsmen.

¹⁴ Private school founded by Miłosz Kotarbiński in 1892.

¹⁵ Z. Kamiński, op. cit., p. 149.

¹⁶ Ibidem, p. 150.

¹⁷ See Fig. 2.

¹⁸ The School of Fine Arts in Warsaw was opened on 17.03.1904.

¹⁹ Z. Kamiński, op. cit., p. 153.

²⁰ Ibidem, pp. 151–186.

²¹ Ibidem, p. 160.

ground of greenery under an open sky, and an evening drawing that took place after dinner [...] by the light of the lamp”²². He ended his time at the School of Fine Arts with the conviction, as he wrote, that „I will not gain much in terms of artistic education. I was primarily interested in drawing. I wanted to acquire a basic skill in this area, I sensed my great shortcomings in drawing. [...] I also did not start oil painting, having not previously mastered the proper drawing workshop”²³. It was a kind of disappointment with the Warsaw School and dreams of foreign trips that influenced his decision to change the university.

Study at the Academy of Fine Arts in Krakow and study trips

After a period of study in Warsaw, thanks to the financial support of his parents, he was able to go to study in Krakow, which was then in the Austrian Partition (of Poland). Documents preserved in the Archives of the Academy of Fine Arts in Krakow show that Z. Kamiński studied at the Academy of Fine Arts in Krakow for 5 semesters, but these were extended over six years²⁴. This time is separated by periods of several scholarship trips intertwined with further Warsaw studies, holiday plein-air and a change in the family situation. He travelled from Warsaw to study at the Academy of Fine Arts in Krakow via Vienna, reaching Krakow in January 1908. He was accepted as a student of the C.K. Academy of Fine Arts from the beginning of the summer semester of the academic year 1907/1908 (2nd half of the year 1907/8). He did not submit an application asking for admission

until 2 May 1908 (fig. 2). Expressing his desire to enter “Professor Mehoffer’s course”, he presented himself with a certificate of completion of “4 classes of the state secondary school in Warsaw”. The beginning of the summer semester classes fell at the end of February, and the time remaining until their commencement was to be used, “on the recommendation of Professor Mehoffer, to draw motifs of Krakow’s architecture from nature, as a useful preliminary exercise. [...] The cloisters of the historical building of the Jagiellonian Library [...] became an architectural theme [...] of the first drawings of buildings from nature”²⁵. At the end of the semester he received only one very good drawing grade (“z rysunków”) (fig. 3). From the time of the first semester of Krakow studies, which Z. Kamiński spent living in “Zakrzówek near Krakow” (this address appears on the application for admission to studies – fig. 2), a pen drawing of a composition embedded in a historicizing interior has been preserved (fig. 4).

Z. Kamiński decided to spend the following academic year, 1908/1909, back in Warsaw. In the winter semester, he enrolled in a private “evening drawing course” run by Władysław Ślewiński, a professor at the Warsaw School of Fine Arts, during which he drew “with charcoal a female nude from nature”, maintained, as he recalls, “in the style of Degas’ sketches”²⁶. The summer semester of this academic year began with a trip to St. Petersburg and Moscow. On his return from there, he resumed studying painting under the direction of W. Ślewiński in his private studio where, in the spring of 1909, he met Zofia Trzcińska²⁷, his future wife. This semester was closed by an open-air painting organized by W. Ślewiński in Kaziemierz Dolny.

In parallel with his studies under the direction of W. Ślewiński, he sought at the Warsaw

²² Ibidem, pp. 163–164.

²³ Ibidem, p. 183.

²⁴ He started from the summer semester of the academic year 1907/1908 (2nd half of the academic year 1907/8), continued his studies in the summer semester of the academic year 1909/1910 (2nd II half of the academic year 1909/10), then in the winter semester of the academic year 1910/1911 (1st half of the academic year 1910/11) and further in the summer semester of the academic year 1910/1911 (2nd half of the year 1910/11), finishing his education in the winter semester of the academic year 1912/1913 (1st half of the academic year 1912/13).

²⁵ Z. Kamiński, op. cit., p. 240.

²⁶ Ibidem, p. 310.

²⁷ Zofia Ludwika Aleksandra Trzcińska crest Rawicz (1890–1977), Polish sculptor; daughter of Witold and Zofia Unrug, owners of the Leśce estate in the Lublin region.

Society for the Encouragement of Fine Arts to award a scholarship to the Count Tyszkiewicz Foundation for a trip abroad – effectively²⁸. It was to begin in the winter semester of the following academic year, 1909/1910. At the same time, Z. Kamiński's marital status also changed; on November 27, 1909, he married Zofia Trzcińska to make a study trip together. As part of the scholarship, Zygmunt and Zofia Kamińscy spent two months in Florence, living in nearby Fiesole²⁹, from which, for the study of art, they set off in various directions, including Venice. At the end of January 1910 they returned to Kraków, where Z. Kamiński undertook further studies in Józef Mehoffer's studio in the summer semester of the academic year 1909/1910 (fig. 5). He finished this semester with a very good grade obtained „from drawings” and a prize in the form of a bronze medal³⁰. Zofia and Zygmunt Kamińscy spent their holidays in 1910 in the Leśce estate, which belonged to the Trzciński family.

Z. Kamiński spent both semesters of the next academic year, 1910/1911, in Krakow, continuing his studies at the Academy. He finished the winter semester with a very good grade „from drawings” (fig. 6), the same one he received in the summer semester (fig. 7). During a meeting on July 4, 1911, a group of Professors of the Academy of Fine Arts decided to award Z. Kamiński, who was studying „on Prof. Mehoffer's course”, a silver medal at the exhibition ending the academic year (fig. 7, 8). Unfortunately none of the awarded works has survived³¹. The drawings from that period show the variety of topics he undertook and the techniques he learned to use. These are studies of characters in the interiors: a genre

scene (fig. 9) and a study of a girl (fig. 10), graphic works – a sketch of a historicizing composition for a woodcut (fig. 11) or studies of a boy's head for etching, made using two techniques – a pencil (fig. 12) and the second shot with a feather (fig. 13). The preserved works were stylistically embedded in the spirit of Art Nouveau and Young Poland. The certificates from this academic year do not mention credits obtained in other subjects apart from drawing, but it can be seen that, at that time, he had begun to learn graphic techniques „in Prof. J. Pankiewicz's graphic studio” (fig. 12). The next two works, created during the holiday months spent in Leśce, are a pencil study of sunflowers (fig. 14) and a study of the reel showing its construction and principle of operation (fig. 15).

At the end of August 1911, the Kamińskis decided to go to France together to undertake further painting studies. During his stay in Paris, Z. Kamiński attended courses in private schools, at the same time conducting individual drawing studies. The studies of figural sculpture, bust and sculptural arrangement of the tomb made in the Musée de Sculpture Comparée in the Palais du Trocadéro (figs. 17, 19, 20) have been preserved. He devoted a large part of his time to the study of nature – the human face (fig. 16), figures (fig. 18) and analyses of the human skeleton (fig. 21, 22, 23), which is an introduction to the study of the act (fig. 24, 25, 26). The surviving works, covering the period from October 1911 to mid-January 1912, illustrate the successive stages of drawing analyses, some of which he made at the Museum of Natural History (fig. 22).

Zofia and Zygmunt Kamińscy left Paris on 12 June 1912 and planned their way back through Berlin. After his return, Z. Kamiński spent the rest of the month in Leśce, where he made, among others, four surviving sketches – a study of a boy in a waist approach (fig. 27), a study of crayfish (fig. 28) and studies of heads – a boy (fig. 29) and a woman (fig. 30). He used the rest of his vacation for the plein-air in Kazimierz on the Vistula. There, apart from studying small architecture

²⁸ It was not possible to find documents confirming the award of the scholarship; the query in the archive of the Zachęta Gallery returned a negative result.

²⁹ „Głos Garbowa”, 1998, No. 7–8, pp. 91–92.

³⁰ In the minutes of the meeting of the Group of Professors from 1910, the name of Z. Kamiński is missing; the secretary gave only the total number of medals awarded at the schools of professors.

³¹ The query in the Museum of the Academy of Fine Arts in Krakow returned a negative result.

(fig. 31) and animals (fig. 32), he devoted his time to „drawing architectural monuments from nature, and besides, studies of landscape and greenery”, to which he devoted a lot of effort. The plein-air of 1912 was a very intense and extremely important stage of its development. At that time, he made 9 works known from the publication³² (most of them have not been preserved to this day), of which only one, which is an introductory sketch, was found in the original (fig. 33). The cycle began with works created on August 2 – the granary at Przedmieście Gdańskie³³ and wooden houses³⁴; on August 5, the second granary was documented³⁵; On August 13, a drawing of a hovel was created³⁶; On August 22, he drew a fragment of the Kazimierz parish church³⁷, and on August 29 he recorded the slaughterhouse in a cartoon³⁸. The last, undated drawing, showing a fragment of Senatorska Street³⁹, was preceded by a sketch in the same shot (fig. 33)⁴⁰. He intertwined the studies of greenery between drawings of architectural objects throughout the entire duration of the plein-air (fig. 34, 35). He considered the elaboration of „these topics to be a useful way of practicing drawing”. As he himself wrote: „in this kind of work my growing interest in architecture was manifested”⁴¹.

In the autumn of 1912, Z. Kamiński went to Krakow to spend the winter semester of the academic year 1912/1913 in Józef Mehoffer's studio (fig. 36). It was the last semester of studies at the Krakow Academy of Fine Arts, which ended with very good grades „from drawings” and „from evening drawings”. Most likely, he also performed some work „from graphics”, but the final assessment of this subject was not recorded in the documents (fig. 36). This was the time that saw a study of detail and sculpture from the church of the Blessed Virgin Mary (fig. 37), a portrait study of a colleague (fig. 38) and a sketch of an act from nature at the Academy drawn on November 21, 1912 – the last surviving academic drawing (fig. 39). At the time when Z. Kamiński studied at the Academy of Fine Arts in Krakow, there was no concept of obtaining discharge, nor were diplomas issued. At the written request of the graduate, addressed to the rector, the Council of Professors of the Academy could issue a certificate of graduation⁴². However, Z. Kamiński never applied for such a certificate⁴³. He studied academically using the master-student method. He started them in the Warsaw studio, supplemented them in the Parisian studios and continued them „on Professor Mehoffer's course”, which was a sufficient measure of the quality of the education obtained.

After the end of the last semester of studies and the Christmas period spent in Leśce, during which he made a preserved study of the boy's head (fig. 40), at the beginning of 1913 Zygmunt Kamiński decided to make a study trip abroad and went to Rome with his wife for a few months. He justified his decision as follows: [I wanted] to „face the difficulties of painting architectural subjects of monumental classical scale and to study the Renaissance and Italian Baroque. I wanted to confront the experience I had gained in working on

³² The works are known from the publications: W.T. Husarski, *Kazimierz Dolny*, „Życie Polskie: miesięcznik ilustrowany poświęcony literaturze, sztuce i sprawom społecznym”, 1914, No. 7, pp. 1–24, several are shown in: Z. Kamiński, op. cit.; copies stored in ZbRys. BWAPW.

³³ W.T. Husarski, op. cit., Fig from p. 16; no copy in ZbRys. BWAPW.

³⁴ Ibidem, fig. p. 13 top and bottom; Copy in ZbRys. BWAPW, ref. no. 255 (Top), ref. no. 248 (Bottom).

³⁵ Ibidem, fig. from p. 24; Copy in ZbRys. BWAPW, ref. no. 245.

³⁶ Ibidem, fig. p. 14; Copy in ZbRys. BWAPW, ref. no. 247.

³⁷ Ibidem, fig. from p. 4; Copy in ZbRys. BWAPW, ref. no. 243.

³⁸ Ibidem, fig. p. 10; Copy in ZbRys. BWAPW, ref. no. 246.

³⁹ Ibidem, fig. from p. 8; Copy in ZbRys. BWAPW, ref. no. 242.

⁴⁰ The sketch is dated; on this basis the date of the drawing is assumed.

⁴¹ Z. Kamiński, op. cit., pp. 467–468.

⁴² J. Grabowska, *Efektywność studiów*, in: *Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie w latach 1945–1956*, Warszawa 2018, pp. 332–342.

⁴³ The query in the Archive of the Krakow Academy of Fine Arts returned a negative result.

the architectural subject of Krakow and Kazimierz and perfect it in Rome"⁴⁴. To give himself the opportunity to study monuments and works of art, he applied and obtained permission for free admission to museums, including the *Museo delle Terme di Diocleziano*, where he studied ancient sculptures (fig. 41, 43) and the Roman Forum, where he drew "the venerable triumphal arches of Septimius Severus and Titus"⁴⁵ (fig. 42). The Kamiński's stay in Rome lasted until mid-June and abounded in „a series of cardboard boxes devoted to Roman architecture"⁴⁶. After his return, Z. Kamiński went to the plein-air in Kazimierz on the Vistula, where he once again devoted himself to architectural studies, living in a room located in the attic of a house on Lubelska Street, the interior of which he documented (fig. 44). Of the works carried out at that time, only two are known from publications: the yard drawn on August 22⁴⁷ and a drawing of a house on Senatorska Street, dating from August 23⁴⁸.

Beginnings of professional activity

The beginning of the autumn of 1913 brought the decision to move to Warsaw and the intention to start a professional practice. One of the first clients of Z. Kamiński was the architect Oskar Sosnowski⁴⁹, for whom he developed a drawing of a „decorative diploma for a social institution"⁵⁰. At the same time, he also established cooperation with another architect, Zdzisław Kalinowski⁵¹, for

whom he drew „perspective views of his architectural designs"⁵². In addition to paid work, he was involved in the preparation of an exhibition organized by the „Young Art” association⁵³, to which both of the Kamińskis belonged. The second exhibition of „Young Art” took place in March 1914 at the Society for the Encouragement of Fine Arts in Warsaw. Twenty participants, artists and architects took part in this, exhibiting a total of 108 works. Z. Kamiński invited Romuald Gutt's newly met architects to participate in the exhibition⁵⁴: Rudolf Świerczyński⁵⁵ and Tadeusz Tołwiński⁵⁶. He himself showed a series of architectural drawings from Rome, Venice and Kazimierz on the Vistula. The exhibition was appreciated by reviewers, who emphasized that „Young Art” was striving to „create the strongest possible connection between painting, sculpture and architecture"⁵⁷. The drawings exhibited by Z. Kamiński were successful and drew the attention of the architectural community towards the young artist, opening up new areas of cooperation for him⁵⁸. One of the first visible effects of this success was the invitation by Wacław Teofil Husarski⁵⁹ to illustrate the article he wrote with drawings showing the architecture of Kazimierz Dolny, created during the plein-airs in the years 1912–1913. For the purposes of the

⁴⁴ Z. Kamiński, op. cit., pp. 468–472.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ W.T. Husarski, op. Cit., fig. p. 12; copy in ZbRys. BWAPW, ref. no. 249.

⁴⁸ Ibidem, fig. p. 11; copy in ZbRys. BWAPW, ref. no. 244. In the cited publication, a drawing of a man is also shown, undated, missing; Op. cit., fig. p. 22; copy in ZbRys. BWAPW, ref. no. 251.

⁴⁹ Oskar Sosnowski (1880–1939), architect, academic teacher, employee of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology.

⁵⁰ Z. Kamiński, op. cit., p. 476.

⁵¹ Zdzisław Kalinowski (1877–1926), architect, studied at the Warsaw Polytechnic Institute and the Technical University of Karlsruhe.

⁵² Z. Kamiński, op. cit., p. 476.

⁵³ The „Young Art” Association of Visual Artists, founded in January 1912, set the goal of introducing art into industry and crafts. The first exhibition of „Young Art” took place in 1913, the second in March 1914.

⁵⁴ Romuald Gutt (1888–1974), architect, academic teacher, Dean of the Faculty of Architecture at the Warsaw University of Technology in 1946/1947.

⁵⁵ Rudolf Świerczyński (1883–1943) architect, academic teacher, dean of the Faculty of Architecture at the Warsaw University of Technology in 1931/32; 1932/33; 1933/34.

⁵⁶ Tadeusz Tołwiński (1887–1951) architect, academic teacher, Dean of the Faculty of Architecture at the Warsaw University of Technology in 1937/38; 1943/44; 1944/45.

⁵⁷ Z. Kamiński, op. cit., p. 479.

⁵⁸ Ibidem, pp. 479–480.

⁵⁹ Wacław Teofil Husarski (1883–1951) painter, art critic, art historian, conservator of monuments, author of publications about Kazimierz Dolny on the Vistula.

publication, Z. Kamiński made 3 additional illustrations and designed the cover⁶⁰. After the „Young Art” exhibition, at the beginning of April this year, Z. Kamiński, accompanied by Z. Kalinowski, went to Rome to „refresh, in this manner, extremely pleasant memories of his [...] stay in this city in the previous year”⁶¹. Then, alone, he went to Venice „to paint the wonders of architecture alone, in peace of mind”⁶².

The first month of the summer holidays of 1914 was divided by Z. Kamiński between Leśce and the plein-air in Kazimierz. There he found the outbreak of World War I, which he recalled: “At that time, I was living on Lubelska Street in a room on the first floor”⁶³. It was the same room he occupied the year before, and the surviving drawing is one of the few records of the architectural interiors he made. The rest of the holiday period was spent by the Kamińskis in Leśce, as evidenced by the portrait of his wife Zofia called „Zolutka” drawn „in dear Leśce” on August 23, 1914 (fig. 45).

Establishment of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology

Despite the ongoing war, in the autumn of 1914 Zygmunt Kamiński returned to Warsaw, where he established cooperation with a group of architects involved in the organization of Architectural Courses. They were to be conducted for all those students of various architectural faculties who, due to the war, were forced to interrupt their studies abroad. Among the lecturers invited to conduct classes were Rudolf Świerczyński⁶⁴, Józef

Dziekoński⁶⁵, Juliusz Kłos⁶⁶, Czesław Domaniewski⁶⁷ and Kazimierz Skórewicz⁶⁸. Z. Kamiński was to conduct a lecture and exercises in drawing, consisting in drawing from the nature of antique casts, the human skeleton as an introduction to the study of the nude, as well as the female nude⁶⁹. In this way, he began the first academic year of his teaching work.

Despite the fact that the Architectural Courses were an informal and short-lived initiative, covering only the academic year 1914/1915 and ended in May 1915, they became the starting point for further organizational activities at the Warsaw University of Technology, and a group of lecturers from the courses became members of the Organizing Committee⁷⁰, one of the four faculties being created at the University: Architectural⁷¹. This was how Z. Kamiński, having been invited to cooperate, faced a challenge. The tasks entrusted to him by the Organizing Committee of the Faculty included developing a way of teaching drawing to students who were to be engineers in the future, so as not to neglect artistic teaching at the same time. When he started the task, he was 27 years old and fully aware of his lack of teaching experience, with the exception of a short

⁶⁰ W.T. Husarski, op. cit.

⁶¹ Z. Kamiński, op. cit., p. 477.

⁶² Ibidem, pp. 477–478; here, Z. Kamiński writes „pity [...], that all my Roman and Venetian works, which spread among the people, were completely lost in the fire of the Warsaw Uprising.”

⁶³ Ibidem, p. 482; cf. fig. 44.

⁶⁴ See footnote 55.

⁶⁵ Józef Dziekoński (1844–1927) architect, academic teacher, Dean of the Faculty of Architecture at the Warsaw University of Technology in 1915/16; 1916/17.

⁶⁶ Juliusz Kłos (1881–1933) architect, academic teacher.

⁶⁷ Czesław Domaniewski (1861–1936) architect, academic teacher, Dean of the Faculty of Architecture at the Warsaw University of Technology in 1917/18; 1918/19; 1919/20.

⁶⁸ Kazimierz Skórewicz (1868–1950) architect, academic teacher.

⁶⁹ Z. Kamiński, op. cit., p. 492.

⁷⁰ The members of the Organizing Committee of the Faculty of Architecture were: Mikołaj Tołwiński – chairman, Rudolf Świerczyński – secretary, and members – Józef Dziekoński, Jan Heurich Jr., Karol Jankowski, Czesław Domaniewski, Kazimierz Skórewicz, Jarosław Wojciechowski, Juliusz Kłos, Tadeusz Tołwiński. Additionally, the following individuals were involved in developing individual programs with the Organizing Committee: Franciszek Krzywda-Polkowski, Apoloniusz Nieniewski, Henryk Czopowski, Waław Paszkowski, Ignacy Radziszewski i Zygmunt Kamiński: *Politechnika Warszawska 1915–1925. Księga pamiątkowa*, ed. L. Staniewicz, Warszawa 2009 (First Edition 1925), p. 158.

⁷¹ The current name of the Faculty of Architecture.

period of practise on architectural courses. As he wrote about himself: „from the very beginning, I was faced with large and responsible tasks in an environment that was new to me, but very special. [...] Wanting to teach well, it behoved me to study myself, to expand my own knowledge. I was fully aware of the huge gaps in my preparation. Here I received great help from older colleagues [...] for example, Józef Dziekonski”⁷².

Thus, a new stage in Z. Kamiński's life began. The time of study, scholarships and plein-air was closed, the period of teaching began, involving the creation and development of a method of teaching drawing to architects. The preserved self-portrait of Z. Kamiński from 1916 (fig. 46) shows a member of the Organizing Committee about to start work on the emerging Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology.

Zygmunt Kamiński, starting work on the creation of the curriculum, first of all reached for his own academic experience. The path he went through and the tasks he himself performed as a student were reflected in the individual exercises that future students of the Faculty were required to perform during subsequent semesters. The subject of „drawings” began in the first year of study, covered six semesters and provided: drawing plaster casts of ancient heads, breasts, figures, then the human skeleton, as an introduction to the study of the nude and the human head by nature. The next tasks involved the study of forms, starting from a simple study of equipment, then interiors, reaching to drawing architecture in terms of individual buildings, entire groups or just a detail. An important role was to be played by plein-air, introduced as mandatory, giving the opportunity to draw architecture and greenery in nature. On the other hand, the proposal to introduce the subject „graphics” into the fourth-year program, giving the opportunity to learn the techniques of woodcut, copperplate engraving or lithography, also seems to be a reflection of Z. Kamiński's experiences from the Krakow Academy of Fine Arts.

Summary

Taking a closer look at the period of Z. Kamiński's education, one can see several elements that influenced the choice of his life path, the formation of a creative attitude, and consequently had an impact on the shape of the drawing curriculum created by him.

The first in line is events that directed him towards architectural themes, such as the choices of schools and teachers, including Józef Mehoffer's encouragement to become interested in the motifs of Krakow architecture. This was followed by outdoor trips, obligatory and private ones, or foreign trips, during which, as time passed, architectural topics began to dominate. Subsequent choices and decisions on the destination of further journeys, which were made more and more consciously, to give him the opportunity to raise the topics of monumental classical architecture, with time elevated above the studies of the act, still life or landscape, and finally, becoming acquainted with a group of Warsaw architects, which seems to be a decisive event in choosing a further professional path.

Another element is the path of education that he went through and all the topics that he had to face himself. From the study of the head from nature, sculpture, detail, through the study of a figure, animal, plant, to architectural drawing, in each case referring to the internal structure and the structure of an object or person. These experiences can be considered as the foundation for creating a coherent drawing curriculum for architects.

The last element is the master-student method, according to which he himself was educated at the Warsaw School of Fine Arts or the Krakow Academy, a passport to studying the works of masters, who are carriers of numerous values of what was broadly understood as the artistic culture of past eras. Historical succession is characteristic of this teaching method, when the creators impart to their successors both the knowledge and skills taken from their predecessors, the successors pass them on to the next ones, etc. In this way, a relay of generations is created, carrying

⁷² Z. Kamiński, op. cit., pp. 508–509.

coherent thought and values. A universal, historical, and at the same time up-to-date understanding of the value of works, both ones own and those previously created by the masters of our masters, is emerging. Drawing on this knowledge, students learn to perceive the same values, techniques and creative skills in other creators. Master-student succession is also of particular importance in architectural teaching; it is a peculiar emanation of the experience of centuries, which has led to the emergence of architectural orders, the important role of internal structures, functional logic,

the art of composition and proportions. His attachment to the master-student method enabled Z. Kamiński to later create a team of collaborators and teachers at the Faculty of Architecture, basing their activities on the model of a master school.

The analysis of the first stage of Zygmunt Kamiński's artistic life, the period of studies, scholarship and outdoor trips, shows that interest in architectural topics grew gradually, but in the end it led him to choose the life path of a cartoonist and drawing teacher for architects, to which he remained faithful forever.

Bibliography

- Dankiewicz K., Roguska J., Szustakiewicz I., Wąsowski P., Wrona S., *100 lat Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej (1915–2015)*, Nauczyciele, ed. J. Roguska, S. Wrona, Warszawa 2017
- Grabowska J., *Efektywność studiów*, in: *Akademia Sztuk Pięknych w Krakowie w latach 1945–1956*, Warszawa 2018
- Husarski W.T., *Kazimierz Dolny*, „Życie Polskie: miesięcznik ilustrowany poświęcony literaturze, sztuce i sprawom społecznym”, 1914, No. 7
- Jermakowicz A., *Zygmunt Kamiński (1888–1969). Sylwetki Profesorów Politechniki Warszawskiej*, Warszawa b.d.
- <https://bcpw.bg.pw.edu.pl/dlibra/publication/658/edition/840>
- Jonkajtys-Luba G., *Biografie profesorów i docentów. Kamiński Zygmunt*, in: *Warszawska szkoła architektury 1915–1965. 50-lecie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 1967
- Kamiński Z., *O nauce rysunku dla architektów*, „Architektura”, 1949, No. 2
- Kamiński Z., *Wspomnienia o Wydziale Architektury*, in: *Warszawska szkoła architektury 1915–1965. 50-lecie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 1967
- Kamiński Z., *Katedra rysunku, malarstwa i rzeźby*, in: *Warszawska szkoła architektury 1915–1965. 50-lecie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 1967
- Kamiński Z., *Dzieje życia w pogoni za sztuką*, Warszawa 1975
- Królikowski L., *Szkolnictwo dawnej Warszawy. Rzecz o korelacji pomiędzy rozwojem miasta a szkolnictwem (Od połowy XVII wieku do wybuchu drugiej wojny światowej)*, Warszawa 2008
- Olszewski E., *Politechnika Warszawska 1915–1939*, in: *150 lat wyższego szkolnictwa technicznego w Warszawie 1826–1976*, ed. E. Domański, B. Gadowski, E. Olszewski, J. Ruszkiewicz, Warszawa 1979
- Piłatowicz J., *Profesorowie Politechniki Warszawskiej w dwudziestoleciu międzywojennym*, Warszawa 1999
- Politechnika Warszawska 1915–1925. Księga pamiątkowa*, ed. L. Staniewicz, Warszawa 2009 (First Edition 1925)
- Wagner A.A., *Siedziba Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej – stuletnia historia gmachu*, in: *Budynki szkół architektury*, Wrocław 2005
- Wagner A.A., *Czas i miejsce. Architektura Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 2015
- Warszawska Szkoła Architektury 1915–1965. 50-lecie Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej*, Warszawa 1967
- Wydział Architektury na Politechnice w Warszawie. Program*, Warszawa 1915